

ZALDIBIAKO EUSKARA

Bertako bizimodua, ohiturak eta pasadizoak

Diseinua - azala: Mikel Costa. Kyron s.l.

Marrazkilaria: Antton Olariaga

Argazkilariak: Iñaki Gurrutxaga, Ana Iraola, Aitor Olano eta hiztunen senideek ekarriak

Argitaratzailea: © Zaldibiako Udala.

Egileak: © Karmele Etxabe eta Larraitz Garmendia

ISBN: 84-607-7507-0

Lege Gordailua: SS-0511/03

Fotokonposaketa eta inprimaketa: Antza, s.a.l. - Lasarte-Oria

*Bakarren batek zerbait gogora dezan
mintzatu
bakarren batek ahantz ez gaitzan
idatzi
iraungi arte iraun.*

Tere Irastortza

ESKERRAK

Egindako lanaren zati bat argia ikustera doanean, bide-lagun izandakoak gogora etortzen dira, eta guri ere horixe gertatu zaigu. Zeini eskertua badugula konturatu gara; ez dugu, beraz, esker-on hori agertu gabe geratu nahi.

Lehenik eta behin, eskerrak eman nahi dizkiegu gurekin izan diren Zaldibiako aiton-amona guztiei, haiek baitira gure lanaren zutabeak. Bejondeizuela!

Zaldibiako Udala izan da gure lana aurrera eramateko giltzarria; eskerrik asko. Eta gure eskerrik beroenak, batez ere, Lurdes Arteagari, gure lana bultzatzeagatik eta hainbat kontutan laguntzeagatik.

Udalak, lanaren jarraipena, Pilartxo Etxeberriaren eta Andoni Sarriegiren bitartez egin du. Hauei biei, mila esker egin dizkiguten oharrengatik eta eman dizkiguten aholkuengatik.

Lan honetan ageri diren argazki gehienak Iñaki Gurrutxagak egin ditu. Eskerrak, berari ere.

Ez diegu zorra sekula ordainduko, baina eskerrik asko Koldo Zuazo eta Iñaki Camino irakasleei, beti, laguntzeko prest agertu direlako. Haien zuzenketa, laguntza, aholku eta lanerako gogorik gabe lan hau mamitzea ezinezkoa izango zen.

Eskerrik asko Imanol Arratibeli. Argitaratu gabe dagoen bere lanaren eskuizkribua gure eskutan jartzeko inongo oztoporik izan ez duelako.

Eta honekin batera, eskerrak, zeharka bada ere, beste zenbait autoreri. Oiartzun, Goizueta eta Arano, Leitza eta Areso, eta Goierriko eta Tolosalde hegoaldeko hizkeren azterketak egin dituztenei, beren lanak oso baliagarri eta erreferentzia puntu izan ditugula aitortu nahi diegu.

Herriko kaleetan hitanoari buruzko inkesta jator erantzun zeniguten herritarrei, guztiei, eskerrik asko.

Eta bukaeran aipatzen baditugu ere, eskerrak, bihotzez, gu bion aitei. Gure galdera eta zalantza mordoa erantzuten izan duten pazientzia eta interesagatik.

AURKIBIDEA

SARRERA	11
- Helburuak	13
- Metodologia	15
- Egitura	22
- Gerora begirako asmoak	23
HIZKUNTZAZ KANPOKO DATUAK	25
- Historia	27
- Harreman sareak	28
- Hezkuntza	31
- Apaizak eta agintariak	32
- Datu estatistikoak	33
- Egoera soziolinguistikoa	34
EUSKALKIAZ	37
- Orain arteko sailkapenak	39
- Hitzunen iritziak	44
- Zenbait topiko	46
AZTERKETA DIALEKTOLOGIKOA	47
- Bokalak	49
- Kontsonanteak	55
- Izenaren morfologia	61
- Aditzaren morfologia	69
- Sintaxia	77

LEXIKOA	81
ESAPIDEAK	99
AZENTUA	119
TRATAMENDUAK ZALDIBIAN	127
- Aurkezpena	129
- Hitanoa noiz erabili. Gramatika arauak	130
- Hainbat arazo hitanoaren inguruan	133
- Inkestaren ondorioak	133
- Ondorio orokorrak	145
- Hitanoaren galera. Arrazoiak	146
ONDORIOAK	147
- Kokapena	149
- Gazteen eta adinekoen hizkeren arteko ezberdintasunak	155
- Euskalkiaren erabilera	167
BIZIMODUA, OHITURAK ETA PASADIZOAK	175
BIBLIOGRAFIA	289
ERANSKINAK	295
- Hitanoaren erabilera. Inkesta	297
- Hitanoaren erabilera. Inkestatuak	301

SARRERA

SARRERA

Orain dela bost urte inguru ekin genion lan honi eta presarik gabe baina etengabeko jardunean aritu gara orain arte. Lan atsegina, noski, etxez etxe, baserriz baserri, sukaldez sukalde ibiltzea izan da. Herriko helduenekin hutsaren hurrengoa zen gure harremana lan honetan hasi aurretik, baina batzuekin erlazio polita izatera iritsi gara.

Bagenekien aitona-amonak hauek zer kontatua izango zutela, baina harrিতuta utzi gaitu hauen etorriak, patxadak, aberastasunak. Gure filologo ikuspegitik askoz harutzago, gizon-emakume hauek hutsaren truke eman digutena ezin daiteke lan idatzi batean laburbildu, baina horretan saiatuko gara, hala ere.

Eskuartean duzuna etengabeko lan horren emaitza da, eta etxez etxeko egonaldi horietan bildutakoaren azterketa, funtsean. Has gaitezen, bada, hasiera edo sarrera honetan, lana nola egin dugun, ze asmorekin egin dugun eta ze egitura duen azaltzen.

HELBURUAK

Ikerlan honen helburu nagusia Zaldibiako lan dialektologiko metodiko bat egitea izan da, argia eta deskribatzailea, funtsezko ondorio batzuekin. Euskal dialektologian azken urteotan egiten ari diren ikerketetan txertatutako lana da hau.

Alde batetik, mikrodialektologiaren alorrean kokatuta dago, euskal hizkeren ugartasuna jaso nahian, euskalkiak edo hizkera zabalak aztertzeaz gain, herri edo bailareta-ko azterketa lan asko agertzen ari baita azkeneko boladan. Gure inguruan, Atun edo Zegamakoak aipa genitzake, besteak beste, eta baita dagoeneko abian den Ordiziakoa ere.

Zalantzarik ez da, gaur egun, eta baita aurrera begira ere, euskara estandarra eraiki-ko bada, bakoitzak geure-geurea dugun hizkeratik eman behar ditugula pausoak. Eta hori egin ahal izateko, hizkera horien gaur egungo azterketa ezinbestekoa da. Honek guztiak hizkuntzaren transmisioan duen garrantziarekin arduratuta ekin nahi genioke lanari, euskara bizirik dagoen herrietan guraso eta seme-alaben arteko transmisioa bertako hizkerari esker sendotu baitaiteke. Gainera, eskolan, esate baterako, hizkuntz unitateak sortzeko garaian, egokia, aberasgarria eta beharrezkoa deritzogu horrelako lanei heldu eta garrantzia emateari.

Etorkizuneko euskararekiko ardura eta hizkuntzaren transmisioarekiko dugun kezka da, beraz, ikerketan abiatzeko bultzadarik indartsuena ematen diguna.

Helburu nagusia zein dugun ahaztu gabe, jaso ditugun grabazioek aukera eman digute lanari alde etnografikoa gehitzeko ere. Izan ere, gaur egungo gizartean ahazten ari zaigu oraintsu arte nola bizi izan diren gure aiton-amonak eta baita gure gurasoak ere; altxor etnografiko eta linguistiko hori jasotzea izan dugu guk xede. Besteak beste, baserriko tresna, landare, lanbide, ohitura eta sinesmenei buruzko jakintza ari gara galtzen, baserrian bizi direnen artean ere transmisioa eten egin baita sarri. Seguru asko, gure gizarteak daraman abiadurak bere horretan jarraitzen badu, ohitura eta hizkuntzaren alor hauek ez ditugu berriz erabiliko, baina egon daitezela, behintzat, nonbait ondo gordeta. Horrela, beharbada, etorkizuneko euskarak horren beharrezko dituen esapideak jaso eta antolatzeko aukera izango du, berez baden altxorra erabiliz.

Izan ere, Koldo Zuazok dioen bezala:

Euskarak bizirik eta osasunez iraungo badu, ostera, ezinbestekoa da belaunaldien arteko lotura. Hain zuzen, lotura hori egon delako iraun du euskarak gaur arte bizirik eta osasunez, zeren euskara ez da sekula eskoletan irakatsi, eta euskara ez da sekula Administrazioan erabili. Gurasoak etxean, lagunak jolasean, apaiak eta fraile kongregazio gutxi batzuk elizetan, eta noizean behin, bertsolariak herriko jaietan, horiexek izan dira euskaldunon eredu eta irakasle.

(Zuazo, 2002: 18)

Gainera, hizkuntzaren transmisioa gure arduetako bat den neurrian, hiztun zaharren eta gazteen hizkeraren artean konparaketa txiki bat ere egingo dugu. Honen helburua aldakortasuna zenbaterainokoa den aztertzea izan da eta belaunaldi berriei galbidean den hitz egiteko modu bat eskaintzeko urrats bat ematea; abiapuntu bat izango da aurrera begira egin beharreko lanean. Gainbegirada soilarekin dakigu ezberdintasunak daudela hiru-lau belaunaldiren artean Zaldibiako eta beste bazterretako euskaretan, baina ezberdintasun horiek nahiko zehatz aipatzen saiatuko gara gu.

Aldi berean, etorkizuneko ikertzaileek eskura lanabes gehiago izan ditzaten ekarriko du honek guztiak.

Bestalde, hizkeren sailkapenaren ikuspegitik, izan dezake axolarik hizkera honen azterketak. Goierriko hizkeren artean ekialdeko hizkera da Zaldibiakoa. Orain arte aztertu diren Goierriko hizkerak mendebalekoak ziren eta ikusteko dago horietatik ze ezaugarrik bereizten duen Zaldibiakoa. Orain arteko azterketek erakutsi dute Goierri berezia dela hizkuntza aldetik. Horretan badu zeresanik, ziurrenik, bertan egin izan den

–eta egiten den– eskualdeko bizitzak, bizitza horren gunea Ordizia eta, bereziki, bertako azoka izanik oraintsu arte. Gune horretatik benetan gertu dagoen herria da Zaldibia, baina, era berean, Tolosaldeko Abaltzisketa, Amezketeta eta abarrekin harreman gehien izan duena ere bai. Ikusteko dago kokapen honek eraginik baduen Zaldibiako hizkeran eta, baldin badu, zertarainokoa den. Hori izango da gure betebeharretakoa bat.

Gainera, historikoki, Goierri Arabarekin harremana izan du, eta Goierriko hizkerak aztertzea Arabako euskara galdua ezagutzeko giltzarrietako bat da. Argi dago Zegama, Segura eta Legazpiko hizkerak mendebaleko euskararekin kidetasunak badi-tuztela eta hau hartu-eman historiko horien ondorioa da. Ikusteko dago Goierri heterogeneo honetako ekialderagoko Zaldibian hartu-eman horiek zenbaterainoko eragina izan duten hizkeran. Eta gauza bera gertatzen da Sakanarekin ere. Nafarroako eskualde horrek Ataungo eta Zegamako hizkeran eragin du, eta baita alderantziz ere, baina halakorik gertatu ote da Zaldibian? Gure azterketa burutu ondoren galdera hauei ahalik eta zehatzen erantzungo diegu.

METODOLOGIA

Ohiko dialektologiaren bidetik egin da ikerlana, hizkeraren berri jasotzea baitaezpada-koa baita, aurrerago beste tankera bateko lanak egingo badira. Hori dela eta, lau pauso nagusi emango ditugu: bilketa, transkribatzea, azterketa eta lana idaztea.

30 ordu ditugu grabazio bidez bilduak. Banakako 24 grabazio ditugu, 14 gizonetzko eta 10 emakumezkorenak, eta bakoitzaren iraupena oso ezberdina da hiztunaren etorriaren arabera. Bestalde, binakako 3 grabazio ditugu, senar-emazte bikote batena eta bi ahizpa bikoterena. Hauek 3 orduko iraupena dute guztira. Eta azkenik, taldekako bi saio ditugu jasota, emakumezkoena bata eta gizonetzkoena bestea. Horien iraupena bina ordukoa da.

Bilketa lanean abiatzerakoan, hiztunak aukeratzeko irizpide zehatzak hartu genituen kontuan, biztanleak egoki ordezkatuak izateari garrantzia emanez, ikerketak fida-garritasuna izan dezan:

- Auzo bakoitzetik lekuko kopuru jakin bat izatea, herria auzotan banatuz eta bakoitzetik gizon eta emakume kopuru berdintsua aukeratuz. 9 auzotan banatu dugu guk herria, eta bakoitzetik 5 emakumezko eta 5 gizonetzko hartu ditugu. Hauexek dira bederatzi auzoak: Aiestaran Erreka, Urtsu Erreka, Olaeta, Elbarrena, Arruegi, Urtesabel, Egileor, Urreta Kalea eta Santa Fe Kalea. Auzoen banaketa hau erreken muga naturalek markatzen dute.

- Euskara batu eta jasoarekin hartu-eman handiegirik izan ez duten hiztunak izatea.
- Bizimodua Zaldibiako bertako bizilagunekin aski lotua egin dutenak izatea.
- Adineko hiztunak izan dira gure albiste iturri, 75 urtetik gorakoak gehienak. Salbuespenik izan bada herritarren batek lekuko horrengana joateko aholkua eman digulako izan da, bereziki kontularia delako, bertako euskara ondo gordetzen duela uste genuelako eta abar.
- Gurasoak edo jatorria oso urrunekoa ez dutenak izatea, ezaugarri guztiz normala dena, egiazki, belaunaldi horretan.
- Gaztelerarekin ahalik eta harreman gutxien izandako hiztunak izatea.
- Hizkuntza komunikazioa zail edo eragotz dezakeen akats fisikorik ez edukitzea: gorra izatea, hortzik ez izatea...
- Prest egotea.

Esan beharra daukagu, aurretiaz irizpide hauek oinarritzat hartu bagenituen ere, “a priori” ezarritako eredu hartatik zerbait aldendu garelako lehenengo irizpideari dagokionez. Honek badu bere azalpena, ordea; izan ere, herriko auzo horietako batzuetan ez dira baldintza hauek betetzen dituzten hainbeste gizon-emakume bizi, eta ondorioz, jende gutxiago elkarrizketatu behar izan dugu.

Eguneroko hizkera arrunta jasotzeko, iruditzen zaigu garrantzitsua dela elkarrizketa hauetan zenbait baliabide erabiltzea izaera formala gutxiagotzeko, berriemaileen arreta irabazteko, eta baita beraien autokontrol jarrera murrizteko ere. Bat-bateko hizkeraren eredu jasotzeko modurik errealea grabaketa egiten ari den momentuan senideek edo lagunek egindako etenak izan daitezke, berriemaileak gauzak sentitzen dituen moduan esan ditzan. Orain arteko jardunak erakutsi digu eten horiek ez dietela kalitatek kentzen grabazioei, alderantziz baizik.

Honekin batera, berriemaileen eta ikertzaileen arteko hartu-emanaren garrantzia nabarmendu nahi genuke, bai baitakigu honek mesede baizik ez diola egiten ikerketari: konfiantza eta lagun giroko hartu-emanak egiantzekotasuna ematen die datuei. Gainera, ikertzailea gertukoa izateak berriemailea eguneroko hizkera eredutik ez aldentzen laguntzen du, eta fidagarritasuna eransten die haren hitzei.

Elkarrizketa bideratzeko moduari dagokionez, berriemaileekin solasean zernahi gaiz aritu bagara ere, askotan gai jakin batzuen kontaketa guk eragina izan da: estilorik zuzenena eta errealea bilatu nahian, hitzunari hark bizitako egoera bereziren baten kontaketa eskatu diogulako, hizkuntz ezaugarri jakinak (esaerak, adibidez) jaso nahi izan ditugulako eta abar. Hala ere, derrigorrezko gaiak izan dira grabaketa guztietan hitzunaren funtsezko datu biografikoak eta giza-harremanei buruzkoak, horrek hizkuntzan izan dezakeen eragina garrantzitsua izan daitekeelako:

- Jaiolekua eta jatorria (gurasoak, emaztea edo senarra...)
- Eskola garaia, dotrina, ze lan izan duten...
- Neskame edo soldadu egondako garaia; gerra denborako garaia (nongo jendearekin aritu ziren zeregin hauetan...)

Dena dela, interesgarria iruditzen zaigu elkarrizketak beste bi gaietara ere bideratzea:

- a) Etnografiako gaiak: *lanbideak* (nekazaritza, artzantza, saskigintza, zurgintza, karobiak...), *ezkontzak* (ezkongai denborako ibilerak, arrea, ezkontza eguna...), *ospakizunak* (erromeriak, jaiak, ihauteriak, alamartxoak...), *gizarte antolaketa eta ohiturak* (auzolana, gari-jotzea, txerri-hiltzea, arto-zuriketak, erronkak), *abestiak, bertsoak eta esaerak* (gabon kantak, Santa Ageda bezperakoak, haur kantak...)

b) Galdera soziolinguistikoak: *hizkuntzaren inguruko kontuak* (hitanoaren erabilerara, inguruko hizkerekin ezberdintasuna, gaur egungo euskarara aurkitzen duten aldea...)

Etnografiako gaiak dagokienez, badakigu gai hauek hiztunaren bizitzan oso barruko kontuak izaten direla eta gustura kontatzen dituztela. Gainera, Zaldibiako hizkera inguru orokor batean kokatzeko kontu interesgarriak dira, herriko historia, istorio, bizimodu, lanbide, toponimia, antroponimia, pertsonaia berezi, ohitura eta abarrei buruzko datuak jasotzen baitira.

Bestalde, galdera soziolinguistikoak ere oso aberasgarriak dira lan honetarako eta etorkizunean egin daitezkeen beste batzuetarako. Esate baterako, eskolan, dotrinan, lanean, giza-harremanetan... ze hizkuntzatan eta norekin jardun duten jakitea beharrezkoa da hizkera hau kokatzeko, hizkuntz ezaugarriak, maiz, horrelako gertakarien ondorio izaten direlako.

Askotan, elkarrizketa gauzatzen den leku jakin bat ere gertakari garrantzitsua da egoeraren formaltasuna erabakitzeke. Elkarrizketa laxoa izateko berriemailearen etxea da, gure ustez, leku egokiena: erosoago arituko da berriemailea eguneroko bizimodua daraman etxean hizketan, arrotzagoa zaion taberna, kultur etxe, edo beste leku batean baino; horixe izan da gure orain arteko esperientziak argi erakutsi diguna, behintzat. Hala ere, horrelako leku publiko bat, eguneroko bilgune duten zaharren egoitza, esaterako, egokia izan daiteke talde grabaketak egiteko.

Bide batez, metodologia honen alde onak adierazi nahi genituzke hemen. Taldeko kideek, azken batean, gizartean dauden ideiak eta jarrerak errepikatzen dituzte, komunitate osoaren diskurtsoak islatzen dituzte. Garrantzitsua da, ordea, kideen artean lortzen den adostasun kontrastatua ere; hau da, bertan ematen diren iritziak, egiazkotzat jo baino lehen guztien adostasunaren galbahetik iragaten dira eta, horrela, argibide batek fidagarritasun handia eskainiko dio ikertzaileari. Gainera, grabaketa horiek banakako elkarrizketetan jasotzen ez diren hainbat hizkuntz ezaugarri biltzeko iturri aberatsa dira, hitanoa adibidez.

Taldekako grabaketa hauek egin ditugunean galdeketa zehatzagoa erabili dugu. Hau da:

ESKOLA:

- Denbora askoan ibili zinen?
- Non? Maisua zein zen? Euskalduna zen?
- Eskola euskaraz ala erdaraz zen?
- Zein zigor izaten zenituzten?

- Neska eta mutil banatuta ibiltzen zineten? Monja edo fraileetara joaten zen jenderik? Nora?
- Jendea konforme zegoen hezkuntza mota honekin?
Mesederako ala kalterako zela uste zen / duzue?

KULTURA POLITIKOA HERRIAN:

- Agintean karlistak: - euskaraz aritzen ziren denak? (etxeetan,...)
 - alkatea, sekretarioa,... euskaldunak ziren?
 - aktak-eta euskaraz idazten ziren?
 - herriko eginbehar gehienak euskaraz egiten ziren?
- Apaizaren eragina: - apaiz guztiak euskaldunak izan dira?
Eta euskaltzalerik izan al da?
 - meza latinez zen? Eta sermoia euskaraz?
otoitzak, errosarioak... denak euskaraz ziren?

HERRITIK ATERA BEHARRA:

- Neskame (nora, erdararik,...) / Soldaduska
- Azokara nora joaten zineten? (Ordiziara, eta norabait gehiago?) Euskaraz ala erdaraz egiten zenuten? Saltzera kanpora joaten zen zaldibiarrik?
- Festara
- Medikuairengana (euskalduna?)

KANPOTARRAK JASOTZEKO HERRI IREKIA?:

- Gehiegi komunikatu gabea (trenik ez, etab.)
- Ostatuak zenbat ziren? Kanpotarrak ibiltzen zen?
- Euskaldunak ala erdaldunak ziren kanpotarrak? Asko ziren?

ZALDIBIARRAK ETA EUSKARA:

- Nondik hasi zen sartzen erdara?
- Bada ezberdintasunik Zaldibiako hizkeratik Ataungora?
Abaltzisketakora? Ordiziakora? Beasaingora? Segurakora?
Zertan aldatzen da? Zein da antzekoena?
- Euskaltzalerik herrian izan da?
- Burlarik jaso al duzue erdararik ez jakiteagatik?
- Hitanoa: zeinek hitz egiten du eta zeinekin? Eta zuek?

ZALDIBIARRAK ETA ERDARA:

- Erdaldunik ba al zen herrian?
- Nork izan du zaletasun handiagoa erdara ikasteko, emakumezkoek ala gizonzkoek?

GAURKO EUSKARA:

- Zertan aldatu dela uste duzue?
- Gazteek zertan egiten dute ezberdin euskara?

GIZARTE ANTOLAKETA, OHITURAK:

- Herrian zer lanbide zeuden: nekazaritza eta abeltzantza, artzain asko, meatzariak, egurra eta ikatza, basoa, salerosketa (tratulariekin)...
- Ezberdintasuna: - ondoko herrietakoekin lanbideetan?
 - gainerako auzoetakoekin? Lanbideak, bizimodua, ondoko herrietakoekin harremana, bilguneak, noiz, zergatik (jaiak, azokak, josten,...)
 - euskararen ba al da alderik auzoka?

AUZOLANAK:

- Guztiek joan behar izaten zenuten?
- Artozuriketan: - Zenbat lagun biltzen zineten? Ze ordutan?
 - Honen inguruan festarik antolatzen zen? (afari, ardo,...)
 - Abesten zenuten? Gero dantzarik egiten zen?
 - Bikoterik sortzen al zen hemendik?
 - Herrikoen artean edo kanpotarrekin?
- Txerri hiltzeak

EZKONTZAK:

- Gehienak euskaldunekin ezkontzen ziren?
- Kanpokoekin asko? Ingurukoa (euskalduna) ala urrutikoa (erdalduna)?

Corpusa lortzeko erabili dugun metodologia grabaketa bidezkoa izan da funtsean. Horretarako osagarri eta lagungarri izan ditugu eguneroko hartu-emanean bildutako datuak ere. Inoiz datuak biltzeko hitzun ugari batera bildu dira, inoiz oharkabeko grabazioak egin dira eta, ondoren, hiztunei zer egin den zuzen aitortu zaie. Gainera, ez da ahaztu behar kontrol taldeak erabili beharra dagoela datuen egiazkotasuna epaitzeko eta horretan guk geuk jardun dugu, zaldibiarak izanik hizkera ondo ezagutzen baitugu. Askotan behatzaile-partehartzaile izatea ere gertatu zaigula jakinarazi nahi dugu, beraz.

Transkribatzeari dagokionez, ahozkotasanaren agergerri izatea hartuko dugu helburu modura, baina irakurgarritasuna baztertu gabe. Mota honetako lanetan ahozko testu luzeak transkribatu behar direnean, euskara batuko alfabetoa erabili ohi da. Dokumentu horiek irakurleria zabalarentzat izan ordez, testu jasoetan agertu behar direnean eta zehaztasun handiz papereratu behar direnean, joera ezberdinak agertu dira orain arteko argitalpenetan. Horrelakoetan zehaztasuna lanaren kalitatearen adierazle

bihurtzen da, eta zaindu beharrekoa. Gure asmoa, edozein delarik ere lanaren erregistroa, koherente izatea izan da gure erabakietan eta irizpideetan.

Hauek dira gure lanean transkribapenak egiteko garaian jarraitu ditugun irizpideak:

AZENTUA:

- Bi testuingurutan bakarrik markatuko dugu azentua: singularra eta plurala bereizteko balio duenean (*neskákin* vs. *néskakin*) eta esanahia bereizteko hitz pareetan (*iltzéa* vs. *íltzea*).

FORMA:

- Gaia edo testuinguruaren azalpenak: batuan eta parentesi artean.
- Zerbait entzuten ez bada, [XXX] markatuko dugu.
- H-rik ez da agertuko inoiz.
- Transkribatu gabeko zatiak honela adieraziko ditugu: (...)

BESTELAKOAK:

- $n + b > m$: *kaskarrekomat* “kaskarrekoen bat”, *balimazea* “baldin bazara”
- ERE beti bereizita, edozein dela ere forma: *re, e* (*oaiñ e, Joxepa re*)
- EZEZKOAK elkartuta idatziko ditugu (*ezto* “ez du”, *ezkea* “ez gara”). Baina aldaketa fonetikorik gabekoak bereizita (*ez gendun, ez giñen*).
- ETA kopulatiboa bereizita, edozein delarik ere forma: *a, da, ta, eta* (*Joxe ta Iñixio, Julian da ni*). Baina multzoa adierazi nahi duenean, edota menpeko kausalak egiteko partikula denean, marratxoarekin (*Mariak-eta oi esan tzuen; bazkari guztie ekarri deu, oi eskatu zuen-da*).
- ADIZKI PERIFRASTIKOAK apostrofearekin idatziko ditugu aldaketa fonetikoren bat baldin badago edo hizkiren bat galdu bada: *esate´o, ezautu´et, itte´iñ, erretze´izu*. Salbuespenak izango dira: *ustet, ikustet...* (e + det > et) N galtzean argi ulertzen bada, bereizita eta beste ezer gabe (*esate gendun, ikuste zan*). Bestela, “n” kortxete artean jarriko dugu (*ju[n] nitzen, i[n] non, iza[n] nitzen*).
- $n + b, p > n$: *inportante, kanpon, ainbeste...* Inoiz ez da euskaraz ingurune horretan “n” ahoskatzen, “m” baizik, baina idazkera batuan horrela erabakita dago eta horri eutsiko diogu.

- OMEN eta bere aldaerak (*men, emen*) bereizita idatziko ditugu: *ikusi men do, etorri emen tzan*.
- BAT zenbatzailea eta bere aldaera (*at*) bereizita idatziko dugu: *mendi at, etxe at, pare aten...* Salbuespena *majiñat* “makina bat” izango da.
- GABE eta bere aldaerak (*bare, bae, be, pe, baiñ, baen*) bereizita idatziko ditugu (*etorri be, in bae, ikusi bare...*). Aldaketa fonetikoren bat dagoenean, kortxete artean adieraziko dugu (*gogoi[k] pe, dirui[k] pe*).
- *Senar-emazte* bezalakoak marratxoarekin idatziko ditugu. Eta arautu gabe egon arren, *moti[l]-koxkorra* bezalakoak ere bai.
- Hitzak elkartzen direnean aldaketa fonetiko dagoenean eta esanahia ulertzea zaila denean, kortxetea jarriko dugu: *gu[k] tauku* “guk daukagu”, *aundi[k] tie* “handiak dira”, *eztai[t] pa* “ez dakit bada”.
- BUSTIDURA adierazi egingo dugu beti *ñ, ll* eta *tt* -ren bidez (*gaiñen, baiño, itteko*).

EGITURA

Lan honek zati oso ezberdinak ditu. Hasiera honetan, gure lanaren nondik norakoak azaltzea da gure asmoa: lanaren helburuak, metodologia, egitura eta interesa. Ondoren datorren ikerketa lana ondo ulertzeko ezinbestekoa dela uste dugu azalpen hauek ematea.

Bigarren atalean, hizkuntzan eragina duten, baina hizkuntzarenak berarenak ez diren atalak aztertuko ditugu. Izan ere, estatistika hutsa ez da nahikoa herri baten egoera soziolinguistikoa ulertzeko, baina herriaren historia, hizkuntz ohitura eta abarrekin batera, hizkuntzak herri horretan betetzen duen papera ulertzen asko laguntzen duten datu hotzak dira.

Orain arte gure inguruko hizkerez esan izan dena ere bildu nahi izan dugu lan honetan, eta horretaz ari da hurrengo atala. Zaldibiako hizkera bere horretan ez da inoiz aztertu, baina zenbait zertzelada baditugu, gutxienez.

Gure ikerketa linguistikoaren emaitzetako bat Zaldibiako hizkeraren ezaugarri eta arau nagusien lehenengo bilduma da. Azken aldian, herri edo bailaretan agertzen ari diren azterketa lan hauek guztiek euskal hizkeren ugaritasuna salatzen dute. Gurea,

oraindik jorratu gabeko hizkera izateak nabarmendu egiten du ikerketaren beharra eta interesa. Atal honetan ohiko osagaiak aztertuko ditugu batetik: fonetika eta fonologia, morfologia eta morfosintaxia. Baina, bestetik, gai hauei atal berezi bat eskainiko diegu: hitanoa, azentua, lexikoa eta esapideak.

Deskribapen dialektologikotik harutzago, adibidetegi eta taula hutsetatik harutzago, atal hauen azterketa xeheagoa egin nahi izan dugu. Hitanoa nork, noiz eta zein baldintzatan erabiltzen duen ikertu dugu eta zenbait hizkeratan barreiatzen ari diren forma eta ohitura berriak gurera iritsi diren ere bai. Azentuari ere atal berezia eskaini diogu, aztertzen ez den gaia izaten da normalean, eta guk Zaldibiako azentuera bereziaz ohar-tuta, bere lekua eman diogu. Azkenik, lexikoa eta esapideak zerrendatu ditugu. Gazteok hitzetik hortzera erabiltzen ez ditugunak dira hauek, batzuk ezezagunak ere bai, eta lehenago aipatu dugun funtzioa betetzera irits daitezkeela uste dugu, hau da, euskarak gaur egun eta etorkizunean izan ditzakeen hiztegi eta esapide hutsuneak betetzera.

Azterketaren azken puntua Ondorioak gisa bataiatu dugu. Ez da orain arteko azterketaren ondorioen zerrenda bat. Hemen, lan osoaren ondoren, hiru atal aztertuko ditugu. Batetik, gure hizkera euskararen baitan non kokatzen den azalduko dugu. Bestetik, gazteen eta zaharren hizkeren arteko ezberdintasunak aztertuko ditugu: ezberdintasun orokorrak edo begiratu batean ikusten direnak eta zehatzagoak (aldaketa morfologikoak, fonetikoak, lexikalak...). Azkenik, euskalkiaren erabileraz daukagun iritzia emango dugu; gure asmoa euskalkia ze eremutan erabili behar den eta nola erabili behar den esatea da. Horretarako zenbait irizpide bildu ditugu.

Bukatzeko, lan honek atal etnolinguistiko bat izango du. Egin ditugun grabazioek aukera eman digute, ez bakarrik hizkeraren azterketa egiteko, baita herriko pasadizo, bizimodu, historia, eta abar biltzeko ere. Material hori hiztunen arabera antolatuko dugu. Horrela, hiztun bakoitzaren fitxa biografikoa osatu dugu, bakoitzaren argazki bana erakutsiko dugu, eta bere jardunean interesgarriena iruditu zaigun testua transkribatuta ipiniko dugu.

GERORA BEGIRAKO ASMOAK

Lan hau egiteko, Zaldibiako adinekoen hizkera aztertzea izan da gure abiapuntua. Orain artean alderaketa nagusia adinekoen eta egungo Zaldibiako gazteen hizkuntz jardueraren artean egin badugu ere, nabarmen dago aldaketaren zantzuen bila abiatzekotan, 50-60 urteko belaunaldietara jo behar dugula. Adin honetako pertsonen hizkerari begiratuta, aldaketaren arrastoak jarraitzeak badu interesa, horrela, hizkuntza baten barreneko aldaketa aztertzea iritsiko baikinake. Konparaziorako terminoak, beraz, bi

eta are hiru belaunalditan ageri diren hizkuntz aldaerak izan beharko dute lan honen etorkizuneko ataletan.

Aldi berean, aldakortasuna eragin duten ezaugarriak ikertzea da interesatzen zaiguna. Galbidean den hitz egiteko modu bati eusteko arrazoiak ezaugarri horietan aurki ditzakegula uste dugu. Izan ere, ez dugu uste Zaldibiako euskara arrisku edo eraso guztietatik libre denik, eta horrek kezka sortzen digu.

Hizkuntzaren jakintza-mailari dagokionez, Zaldibian hizkuntz aukera bakarra dugu: salbuespenak salbuespen (kanpotik etorritako familiak eta aurreko atalean aztertu ditugun giza talde horiek) hiztunaren ezagutza euskaraz da aberatsena, eta hiztuna euskaraz erosoago ari da edozein egoeratan gaztelaniaz baino. Hala ere, hainbat gazteren artean, euskaraz aritu arren, geroz eta nabarmenagoa da gaztelaniazko esaldi eta moldeak erabiltzeko joera eta guri, behintzat, zer pentsatua sortzen digu horrek.

Honen haritik irtenbide batzuk proposatu nahi genituzke lan honetan. Lehenago ere esan dugu adinekoen artean jaso dugun eta galbidean den hitz egiteko modu horri, bere horretan, eusterik ez dagoela, gizartea aldatzen ari delako eta, horrekin batera, hitz egiteko modua ere bai. Baina gure asmoa beste bat da: gazteen hizkeran geroz eta gehiago agertzen diren gaztelaniazko esaldi eta moldeei euskarazko ordain jatorrak aurkitzea zaharrenen hizkeran, eta gazteenean txertatzea gero.

Horretarako, guk bildu dugun corpusa oso erabilgarria izan daitekeela uste dugu. Ez dakigu zehatz-mehatz material hau nola bihur daitekeen erabilgarri, baina iruditzen zaigu bi eremutan, gutxienez, eragin behar dela etorkizunean.

Batetik, eskolan landu beharreko gaia da hizkuntzarena. Eibarren eta Bergaran, asmo honekin, hizkuntz unitateak sortu eta eskolaratu egin dituzte. Zaldibian ere tankerak horretako lanak egin daitezke etorkizunean, gazteen hizkera hobetzeko asmoz.

Bestetik, garrantzitsua litzateke eskolaz kanpo ere, aisialdiarekin zerikusia duen jardueraren bat prestatzea edo antolatzea. Haurrek eta gazteek ez dute euskara eskola hizkuntza bezala identifikatu behar, eta eskola orduetatik kanpo ere euskaraz, euskara jatorrean, bizi daitekeela erakutsi behar diegu modu egokian. Ez daukagu erreferentziarik adinekoen hizkeraren aberastasun hau gazteengan nola txerta daitekeen jakiteko, baina ideia, behintzat, plazaratu egin nahi genuke lan honetan.

Fototeka Kutxa

HIZKUNTZAZ KANPOKO DATUAK

HIZKUNTZAZ KANPOKO DATUAK

Hizkera baten deskripzioa egiten denean, hizkuntz ezaugarriak zertan diren ikertzen da. Kontua da ezaugarri horiek baldintza batzuen ondorio izaten direla, eta hori aztertzea lan nekezagoa da.

Ezaugarri batzuk hizkuntzaren barne bilakaeraren ondorio izaten dira, inguruko indarrek bilakaera horretan ezertan eragin gabe, alegia. Sail honetakoak dira, bokalen artean kontsonanteak galtzea (*gero* > *geo*), edota $n > \tilde{n}$ bihurtzea *i* baten ondoren (*baino* > *baiño*). Beste bilakaera batzuk, ordea, hizkuntzaz kanpoko indarren ondorio dira. Esate baterako, auzo-erdarek, hau da, gaztelaniak, frantsesak edo inglesak, eragina dute gure hizkeran; euskara batuaren arrastoa ere nabarmena da, besteak beste, komunikabideetatik jasotzen duguna hori delako; eta inguruko herrietako hizkera ere izan daiteke bilakaera horien eragile.

Atal honetan bigarren horiek aztertuko ditugu guk. Hau da, hizkuntzaren barnekoak izan gabe hizkuntzan eragiten duten edo eragin dezaketen ezaugarriak zein diren Zaldibian. Aztertuko ditugun indar horiek historia, komunikabide sareak, datu hotzak edo estatistikakoak, herriko hezkuntza sistema eta abar dira. Hizkuntzan eragina izan dezaketelakoan egingo dugu azterketa hau, nahiz eta oso zaila den hizkuntz ezaugarriak zehatz eta estu gertakari horiekin lotzea.

HISTORIA

1027. urteraino joan behar dugu Zaldibiaren lehen aztarnak aurkitzeko. Ordurako, Nafarroako erregeak Zaldibian eliza antolatu bat bere mende bazela baieztatzen du, nahiz eta hori ez zen gaurko Zaldibia, ziurrenik Saturdi inguruko herriaren bat baizik. X. eta XI. mendeetako urte gehienak Nafarroari atxikirik pasatu zituen Zaldibiak, harik eta 1200. urtean Gaztelarekin lotu zuten arte.

Zaila da esaten "Zaldibia" izena noiz hartu zuen herriak, berandu arte ez baitago lekukotasunik. Herri titulua 1615ean eman zion, aldiz, Felipe III.a Gaztelako erregeak. Orduetik burujabe izan da Zaldibia.

HARREMAN SAREAK

Zaldibiaren kokapenak eragina izan du bere historian, eta baita bere harreman sareetan eta komunikabideetan ere.

Zaldibia Goierri eskualdean dago eta Tolosaldeko herrieekin (Abaltzisketa, Amezketeta), Goierriko beste batzuekin (Ordizia, Arama, Altzaga, Gaintza, Lazkao eta Ataun) eta mendiz Nafarroarekin (San Migel eta Igaratzako gaina)¹ egiten du muga. Kokapen honek mendebalerago dauden Goierriko beste hizkeretatik bereiztea dakar, Zegama, Idiazabal edo Zerain esate baterako, Araba eta Sakanatik hurbilago daudenak.

Eta mugako herri horiekin eta beste zenbaitzuekin izan dituzte harremanak, funtsean, orain arteko zaldibiarrek. Goierriko mendebaleko herrietakoekin (Idiazabal, Zegama, Segura, Zerain...) Ordiziako azokan egingo zuten topo astean behin, baina oinarrian Ordizia, Gaintza eta Abaltzisketako jendearekin zuten hartu-emanak. Eskola kontuak, lur kontuak, auzolana... izaten ziren harreman horien lokarria.

Hala ere, Ataun, Lazkao, Amezketeta, Arama, Altzaga, Legorreta, Itsasondo eta beste zenbait herritako jendea ere ezagutu zuten Ordiziako azoka zela eta, Larraizko erromeriak zirela eta, herrietako festak zirela eta, eta abar.

Inguruko herrieekin harremanak izateko arrazoi asko daude, noski, denboran zehar aldatzen direnak.

Goraxeago aipatu ditugun herrietako festak izan daitezke arrazoi horietako bat. Lehen, zaldibiarrak inguru hurbileneko herrietara joaten ziren parrandara, joaten zirenean, eta Larraizko erromerira, bestela. Gainontzeko bilguneak herrian bertako sagardotegi edo ostatuak izaten ziren. Gaur egun gazteen parranda eremua zabalagoa da, baina, hala ere, joera nagusi batzuk mantentzen dira. Goierriko herri gehienetara joaten dira, Tolosaldeko zenbait herritara ere bai, Nafarroako zenbait txoko ere zaldibiarrak betetzen da, baina Deba ibarreko herrietara ez gara inoiz joaten eta Urola aldera ere nekez, salbuespenak salbuespen. Ez da distantzia kontua, ohitura kontua baino, baina aspalditxotik datorren ohitura, nolahi ere.

Komunikabide sareei dagokienez, berriz, horien norabideak eta garapenak hiztunen arteko hartu-emanak baldintzatzen dutela dio Hurtadok (2001: 27), komunikabideak nolakoa den, harremana bakantzen edo estutzen delako. Zaldibia, aspaldi, Santiagora zihoazen erromesen pasabide omen zen. Bertatik, Nafarroatik Aralar

¹ San Migel eta Igaratzako gainetik Nafarroa aldera dauden herriak: Sakana eskualdean, Etxarri eta Lakuntza; Arantz eskualdean, Gaintza, Intza, Uztegi eta Azkarate; Larraun eskualdean, Baraibar.

zeharkatu eta erromes ugari ibiltzen zen, herrian sarri ostatu hartuz. Kontu horiek, ordea, zaharrak dira oso, eta denboran aurrera egin ahala Zaldibia ez dela igarobide eta leku estrategiko izan esan behar da. Kanpora joandako bertakoak, bertaratutakoak baino ugariago izan dira, beraz, oraintsu arte. Azken berrogei urteetan bi etorkin olde izan dira, hala ere. Industrializazioaren ondorioz, Gaztelako eta Andaluziako jende asko etorri zen Zaldibiara orain dela 35-40 urte, eta magrebiarren oldekako etorrera ikusten ari gara orain. Aurrerago ikusiko dugu bi jende multzo hauek herrian izan duten hizkuntz jarrera.

Lanbideek ere garrantzi berezia dute harreman horiek gauzatzeko. Zaldibian lanbide oso ezberdinetako jendea zen, agirieki eta toponimiak, eta batez ere etxe izenek, erakusten dutenez. Hauek dira guk bildutako batzuk:

- Lantokiak: meatzeak, burdinolak, bentak, errotak, ostatuak, zurgindegiak, altzari fabrikak, liho fabrikak, karobiak, sagardotegiak...
- Lanbideak: ikazkinak, errementariak, saskigileak, tratanteak, abarkagileak, harginak, elektrikariak...
- Etxe-izenak: Txamarretxe, Txapeletxe, Kapaindei, Olei, Eskribau, Konfitteri, Tejerie, Seotxe, Bikatxe, Martin-aotzane, Biosola, Olakorta, Ola, Urtsukorta, Konporta, Ermentari...

➤ *Perratokia elurretan.*

Baina, noski, Zaldibian lanbide batek garrantzia izan badu, hori artzaintza izan da. Artzain eta baserritar herria izan da Zaldibia industrializazioa indarrez iritsi zen arte. Artzaintzak hizkuntzan arrastoa utzi ohi duten loturak sortzen ditu. Zaldibiako artzainak udan Aralarren ibiltzen ziren eta, han, Tolosaldeko eta Goierriko artzainekin batera, nafarrekin ere izaten zuten harremana, Araitz eta Sakanakoekin hain zuzen ere. Neguan, berriz, Bizkaira eta Gipuzkoako itsasaldeko herrietara hurbiltzen ziren beren artaldeekin. Miel Antonio Sukiak anekdota bezala kontatu zigun bera Berrizen izaten zela neguan eta hango euskalkitik hitz zenbait bazekizkiela. Hala dio J.M. Sukiak:

Así, aunque los primeros y pocos pastores no tuvieron necesidad de emigrar fuera de la provincia, en un principio, para escapar de las nieves invernales, sin embargo llegaron tiempos en los que tuvieron que conocer Vizcaya hasta en su último extremo. Los pueblos del Guerniquesado, sin olvidar las lejanas tierras de la zona minera, hasta San Julian de Muskiz (Somorrostro), dan testimonio de ello.

(Sukia, 1975: 23)

Artzaintzak bezala, bestelako ogibideek ere loturak sortzen dituzte, noski, leku ezberdinetako jendeen artean. Aurretik, Zaldibian bertan ziren lanbideak aipatu ditugu, baina jendea kanpora eramaten zuten lanbideek dute guretzat garrantzia atal honetan. Hauen artean rekaderak, kontrabandoan aritzen zirenak, neskameak eta morroiak ditugu, eta aurrez aipatutako arotzen bat edo beste ere mugituko zen lan zehatzen bat egiteko. Rekaderak beste norbaiti gazta erosi eta azoketara gazta hori saltzera joaten ziren emakumeak ziren. Kontrabandoan aritzen ziren zenbait pertsona ere ezagutu dugu, gerra ondoren batez ere, eta horiek Araitz bailarara eta Sakanara joaten ziren, Nafarroara. Neskameak eta morroiak, berriz, edonora joaten ziren lanera, herri handiagoetara (Ordizia, Beasain, Tolosa...) eta hirietara ere bai (Donostia). Hala ere, mugimendu hauek norabide berdintsuak izaten zituzten beti. Izan ere, geografi mugak asko baldintzatzen dituzte mugimendu horiek. Hala dio Hurtadok Goierriz:

Batzuetan orografia menditsuko eremuetan haran bakoitzak bere dialektoa izaten du eta orografia lauko tokietan dialektalizazioa leunagoa izaten da, baina beti ez da horrela gertatzen. Izan ere, sarritan, mendiak inguru askotako biztanleen bilgune izaten dira. Aralar eta Aizkorri inguruko mendiak, antzina-antzinatik, artzainen, bidaiarien, erromesen, bide-lapurren, kontrabandisten eta merkatarien igarobidea izan dira, eta bi aldeetako biztanleak, banatu beharrean, elkartu egin dituzte. Aitzitik, beti nabarmendu da Goierrik harreman urri izan duela Deba ibarreko herrieekin. Orografia menditsua izateak eta mendien beste aldean azoka edo

merkataritza-gune garrantzitsurik ez izateak etena ekarri du bi aldeetako biztanleen artean, eta zatiketa horrek hizkuntza-etena eragin du.

(Hurtado, 2001: 29)

Giza harremanak sendotzeko beste faktore garrantzitsu bat azokak izan dira. Zaldibiarrak Ordiziako azokara joan izan dira asteazkenero, eta gaur ere ohitura horrekin jarraitzen dute. Bertan, administrazio eta geografi mugak gainditu eta historian zehar Sakanako nafarrekin, Agurain eskualdeko arabarrekin, Urola Garaikoekin eta Tolosalde hegoaldekoekin harremanak izan dituzte. Jende joan-etorri hori erabat gelditu da gaur egun, eta inguru hurbilekoak baino ez dira biltzen.

Duela gutxi arte, Tolosarako joera ere indartsua izan da, eta han topatzen zuten jendea oso ezberdina izaten zen. Kostatik hasi eta Tolosalde guztikoekin batera, Nafarroako Arantzazu, Basaburua, Larraun eta Imozko jendea bertaratzen baitzen.

HEZKUNTZA

Badirudi XVII. mende bukaeran sortu zela eskola Zaldibian, edo gutxienez garai hartan bazirela eskolak ematen aritzen ziren maisuak. Horietako batzuek euskaraz bazekiten ere, eskolak gaztelaniaz ziren, eta hala jarraitu dute joan den mendeko 80ko hamarkadara arte. Horrela kezkatzen zen J.I. Iztueta, herriko pertsonaia garrantzitsuenetarikoa, 1800. urtean herriko irakasle zena:

Ez da lotsagarri ez ezic, mingarri ere, Gipuzcoaco erri leialetan gazteria escolatceco, itzcho bat bakarra ere euscaraz ez daquiten maisu erdaldunac ifintea? Eta oraindik are illgarriago baicic ez da, escolaco aur gaishoari itz bat euscaraz erorten zaiotelako, beraren etsai azagutuak dauden guizon erbesteko oek ematen diezaten azote gogorrac ontzat eramatea. Cer bada!

¡Ain becatu andia da euscaldunai euscarazco itza jalquitzea?
¡Há euscara maitagarri bicicor guishaishoa! Ez dira, ez campotarrac bacarrak zu icusi nai etzaituztenac...

(Rodríguez, 1996: 29)

1967an, Guraso Elkartearen ahaleginari esker eman zituen Zaldibiako ikastolak lehen pausoak. Bertan Abaltzisketako eta Gaintzako umeek ere ikasten zuten.

1979an eskola publikoak eta ikastolak bat egin zuten eta ordutik hezkuntza euskaraz da bere osotasunean.

Herritik kanpo ikasten duten zaldibiarrek ere geroz eta gehiago dira. Gure aiton-amonetako batzuk Donostiara, Gernikara, Bilbora eta Ordiziara joan ziren ikastera, baina orain gazte guztiak irteten dira herritik, eskualdeko beste herrietara gutxienez.

Gainera, 12 eta 16 urte bitarteko derrigorrezko hezkuntza herritik kanpo egin behar da nahi eta nahi ez, eta zaldibiar gehienek Ordiziara jotzen dute. Bertan, Itsasondo, Legorreta eta Ordiziako jendearekin ikasten dute, eta baita Gaintzako bat edo besterekin ere. Hortik aurrera eskualdeko beste ikasketxe batzuetara, Euskal Herriko hirietara eta munduko beste txoko batzuetara joaten dira.

► Zaldibiako udaletxea, aspalditxo.

APAIZAK ETA AGINTARIAK

Gaur egun, bi talde hauek euskaldunak dira erabat, baina guk beti horrela izan den jakin nahi izan dugu.

Aspaldiko kontua dela dirudi herriko agintari eta jauntxoek gaztelaniaz egitea. Baina Zaldibian, gerra aurretik eta ondoren ere, euskaraz egiten omen zen. Sekretarioak, notarioaren laguntzaileak eta horrelako karguek bakarrik omen zekiten gaztelaniaz. Karlidak izanagatik euskaraz hitz egiten zuten, eta kanpotik etorritako batzuek baino ez zekiten gaztelaniaz; horien artean euskaraz hitzik ere ez zekiten zenbait irakasle zeuden.

Apaiz gehienek ere euskaraz egin izan dute Zaldibian. Zenbaitzuk, euskaraz jakin arren, gaztelaniaz egiten omen zuten, eta euskara defendatzen eta babesten zutenak zigortzen zituzten gainera.

DATU ESTATISTIKOAK

2 urte eta gehiagoko biztanleria, lurralde-eremuen arabera sailkatuta, euskara-maila globalaren arabera. 1996.

	Guztira		Euskaldunak			Ia-Euskaldunak				Erdaldunak
			Alfabetatuak	Erdizka alfabetatuak	Alfabetatugabeak	Guztira	Alfabetatuak	Alfabetatugabeak	Pasiboak	
(T) Gipuzkoa	663.914	330.230	249.162	63.389	17.679	119.217	62.486	29.411	27.320	214.467
(C) Goierri	63.370	37.589	30.132	5.904	1.553	8.845	3.819	2.605	2.421	16.936
(M) Zaldibia	1.534	1.356	945	355	56	75	22	30	23	103

10 urte eta gehiagoko biztanleria, lurralde-eremuen arabera sailkatuta, eskolatze-mailaren arabera (%). 1996.

	Guztira	Alfabetatugabeak	Ikasketarik gabeak	Eskolaurrea eta lehen mailakoak	Lanbide-heziketak	Bigarren mailakoak	Erdi-/goi-mailakoak	Goi-mailakoak
(T) Gipuzkoa	619.899	4.238	35.440	298.228	94.948	96.289	37.000	53.756
(C) Goierri	59.154	342	5.118	29.820	8.989	7.646	3.441	3.798
(M) Zaldibia	1.446	16	338	569	223	160	60	80

Biztanleria, lurralde-eremuen arabera sailkatuta, ama-hizkuntzaren eta etxean erabiltzen den hizkuntzaren arabera. 1996.

	Guztira	Ama-hizkuntza				Etxean erabiltzen den hizkuntza			
		Euskara	Gaztelania	Biak	Beste bat	Euskara	Gaztelania	Biak	Beste bat
(T) Gipuzkoa	676.208	261.312	364.115	40.272	10.509	183.632	395.466	93.655	3.455
(C) Goierri	64.566	30.607	30.050	3.144	765	22.736	30.795	10.758	277
(M) Zaldibia	1.573	1.342	191	8	32	1.242	201	118	12

Biztanleriaren hizkuntza-bilakaeraren tipologia (>= 5 urte). 1996

	Biztanleria	Euskaldun zaharrak	Jatorrizko elebidunak	Euskaldun berriak	Partzialki euskaldunberriak	Partzialki erdaldunduak	Guztiz erdaldunduak	Erdaldun zaharrak
(T) Gipuzkoa	647.977	235.659	26.633	60.161	72.187	17.432	5.765	230.140
(C) Goierri	61.893	28.335	2.286	6.140	5.090	1.158	293	18.591
(M) Zaldibia	1.503	1.269	6	61	40	7	2	118

Biztanleriaren etxeko hizkuntzaren erabileraren tipologia (>= urte). 1996 (1)

	Guztira	Euskaldunzaharrak			Jatorrizko elebidunak			Euskaldunberriak		
		Euskaraz aktiboak	Bietan aktiboak	Euskaraz pasiboak	Euskaraz aktiboak	Bietan aktiboak	Euskaraz pasiboak	Euskaraz aktiboak	Bietan aktiboak	Euskaraz pasiboak
(T) Gipuzkoa	412.072	170.265	48.124	17.270	2.240	17.146	7.247	2.795	10.185	10.821
(C) Goierri	43.009	21.371	5.547	1.417	157	1.650	479	288	1.532	584
(M) Zaldibia	1.383	1.182	76	11	0	4	2	8	16	4

	Partzialki euskaldunberriak			Partzialki erdaldunduak		
	Euskaraz pasiboak	Euskaraz aktiboak	Bietan aktiboak	Euskaraz pasiboak	Euskaraz aktiboak	Bietan aktiboak
(T) Gipuzkoa	47.181	0	6.755	65.432	52	6.559
(C) Goierri	4.320	0	895	4.195	0	574
(M) Zaldibia	37	0	13	27	0	3

EGOERA SOZIOLOGIKOA

Zaldibian, 2003. urte honetan dugun egoera soziolinguistikoaren zantzu batzuk ematea nahi genuke hemen. Datu zehatzik ez dugu, 2001ean errolda egin arren, EUSTATEk ez baititu datu horiek argitaratu. 1996koak dira, beraz, ditugun azken datuak, baina inpresio subjektibo orokor batzuk, behintzat, eskaini nahi ditugu.

Herri euskalduna da Zaldibia, eta kalean nagusi den hizkuntza euskara da. Umeek, gazteek eta adinekoenak euskaraz jarduten dute etxean nahiz kalean, baina badira hain euskaldunak ez diren esparruak ere. Gaztelaniarako joera nabarmenagoa da emakumeen artean, eta 35 eta 60 urte bitartekoak dira erdaraz gehien hitz egiten dutenak. Jende horrek, beren seme-alabekin euskaraz hitz egiten du beti, eta familiakoekin ere bai (adin berdintsuko ahizpak izan daitezke salbuespena). Baina adin berdintsuko beste emakumeekin (lankideak, lagunak, senideak...) gaztelaniaz hitz egiteko ohitura indartsua da Zaldibiako emakume askoren artean. Arrazoiak ezberdinak dira, eta hona hemen guk bildu ditugun batzuk:

- Taldean euskaraz oso ondo ez dakien norbait egotea, eta gero hura ez dagoenean ere hala jarraitzea.
- Garai batean gaztelaniak zuen prestigioagatik euskara albora utzi zuten eta ohitura bihurtu dute gaztelaniaz egitea.
- Umetan, eskolan, gaztelaniaz egitera behartzen zituzten beren artean eta horrela jarraitu dute.
- Zenbait lantegitan gaztelaniarako joera indartsua da (Biloren batez ere, baina baita besteetan ere), eta emakume hauetako asko bertan aritu dira lanean.

Esan dugu haurrek eta gazteek euskaraz hitz egiten dutela, beren gurasoak euskaldunak izan ala ez. Baina badira salbuespen aipagarri batzuk. Batetik, Gaztelako etorkinen seme-alabak ditugu. Horien artean eskolan euskaraz ikasi dutenek euskaraz egiten dute familiaz kanpoko bizitza, baina eskolako gaztelaniazko azken belaunaldikoak izan ziren gehienek ez dute euskaraz ikasi (25 eta 35 urte bitartekoak dira).

Bestetik, iritsi berri diren eta iristen ari diren etorkin magrebiarren seme-alabak ditugu. Horiek, eskolan euskaraz ikasten dute, baina herriko bizitzan, lagunartean, ez dute, oraindik behintzat, parte hartzen. Eskolaz kanpoko bizitza ez dute, beraz, euskaraz egiten, arabieraz baizik.

Euskaraz bizi diren ume eta gazteekin jarraituko dugu. Geroz eta nabarmenagoa da talde horien euskara helduenarenetik ezberdina dela. Baina zenbateraino? Gazteen euskararen kalitateaz arduratuta entzuten diren ahotsak geroz eta ugariagoak dira, baina benetan neurtu gabe dago aldaketa hori. Zaldibian ere etorkizun hurbilean egin beharreko azterketa litzateke, baina guk lan honetan arazoa azaleratu baino ez dugu egingo.

Hori bai, argi dago, gaurko hezkuntza ereduak ez duela hizkuntzaren kalitatea bermatzen. Baina herri euskaldun batean, guraso eta aiton-amona euskaldunekin bizitzeak ere ez al du bermatzen? Aztertu egin behar.

Dagoeneko pare bat aldiz aipatu ditugu etorkinak. Bi etorkin mota ditugu: aspalditxo etorritako espainiarrak eta orain datozen magrebiarrak eta hegoamerikar gutxi batzuk. Azken hauen kopurua haziz doa egunetik egunera eta ez dakigu oraindik herrian txertatuko diren. Helduen jarrerak ezezkua pentsatzera garamatza, baina denbora gutxi pasatu da oraindik ezer esateko. Espainiatik etorritakoen kasua ezberdina da, ordea. Horietako oso gutxi ikasi dute euskaraz, horretarako Zaldibiako egoera soziolinguistikoa egokia izan arren. Eta hizkuntza eta kultura arrazoiengatik herkie horiek ez daude herriko bizitzan txertatuta, ezta gutxiagorik ere. Herriak jarri ditu bitartekoak horiek euskaraz ikas dezaten eta batzuk saiatu ere, saiatu dira, baina gehienek ez dute urratsik txikiena ere eman.

Egoera horren aurrean, herriak zer eragin jasango duen aurreikusterik ez dago, baina argi dago arazo soziolinguistikoko baten aurrean gaudela. J.M. Sukiak 1975ean idatzitako hitzak gaurkotasan handikoak dira, hortaz:

La inmigración, que empezó en 1950, ha creado a Zaldibia un verdadero problema sociológico: la existencia de dos comunidades, tanto en el aspecto económico social, como en el orden lingüístico cultural. Zaldibia ha acogido 78 familias no vascas, o sea, de varias provincias españolas. Ello le crea necesariamente un problema de convivencia, además de idiomática y de adaptación... He ahí unos problemas sociológicos a resolver junto a otros económicos... sus hombres sabrán buscarles solución adecuada... una mutua comprensión de los zaldibitaras al derecho inalienable de los inmigrantes, y el respeto de éstos a la cultura, costumbres e historia del País que le ha acogido.

(Sukia, 1975: 155-156)

Bukatzeko, beste kontu bat aipatu nahi genuke. Esan dugu, Zaldibiako egoera soziolinguistikoa ona dela, eta estatistikako datuak dira horren isla, baina herritarren iritziak kezkatu egiten gaitu. Zaldibiarrek, oro har, uste dute beraien herriko egoera soziolinguistikoa ezinhobea dela, bizitza guztia euskaraz egin dezaketela, eta beraien euskararen kalitatea oso ona dela. Baina hori ez da horrela. Gure herrian, Euskal Herriko herri askorekin alderatuz gero euskararen egoera ona bada ere, arazo soziolinguistikokoak egon, badaude: euskaraz ez dakiten herritarrak, euskaraz hitz egiten jakin eta gaztelaniaz hitz egiten dutenak, gazteen hizkuntzaren kalitatearen gaineko zalantzak eta abar. Eta arazo horiek badirela ohartaraztea garrantzitsua dela uste dugu, konponbideak aurkitu nahi baditugu. Lan honen helburua ez da hori, baina ager dadila gure oharra eta gure kezka hitz hauen artean.

EUSKALKIAZ

EUSKALKIAZ

Atal honek hiru azpiatal nagusi ditu. Batetik, orain arteko bibliografian Zaldibiako euskaraz esandakoa bilduko dugu. Bestetik, hiztunek beraien hizkeraz eta albokoez dituzten iritziak agertuko ditugu eta, azkenik, gure euskalkiaz dauden zenbait topiko aipatuko ditugu, batzuek, topikoez ohi dutenez, egiatik ezer gutxi dutenak.

Aipatu nahi dugu, era berean, herriko idazle garrantzitsuak izan diren Lardizabal eta Iztueta ez ditugula ahaztuta, baina gure euskalkiaz ezer esateko balio gutxi dute. XVIII. mendean gipuzkera literarioa landu eta gaitu zuten idazleen artean agertzen zaizkigu biak, baina Zaldibiako hizkeraren azterketarako ez dute balio. Izan ere, Mitxelenak ondo zioen bezala, Lardizabalek Beterriko hizkera erabili zuen eta hizkera honen erdutzat hartu izan da; Iztueta ere molde batua erabiltzen ahalegindu zen. (Hurtado, 2001: 46)

ORAIN ARTEKO SAILKAPENAK

- 1.- Larramendi
- 2.- Bonaparte
- 3.- Mujika eta Azkue
- 4.- Navarro Tomás
- 5.- P. Etxeberria
- 6.- Irizar
- 7.- J.I. Hualde
- 8.- J.M. Azurmendi
- 9.- K. Zuazo
- 10.- I. Hurtado

Zaldibiako euskara ez da orain arte zuzenean aztertu. Ikerketa hau da hizkera honen gainean egin den lanik zabalena; ahalik eta xehetasun gehienekin aztertzen saiatu gara.

Hala ere, Zaldibiakoa ez baina inguruko hizkerak behin baino gehiagotan izan dira aztergai hainbat ikertzailearen lanetan, eta lan zehatz nahiz orokorrago hauek erabiliko ditugu Zaldibiako euskara kokatzeko.

Atal honen helburua, beraz, Zaldibiako euskarak euskalkien sailkapenaren barruan ze leku duen ikustea da gutxi gorabehera. Lanaren bukaeran guk geuk gure hizkera non eta zergatik kokatu dugun ikusiko dugu, baina aurrez egindako lanei ere kasu egin nahiko genieke, eta hauxe da lan horietatik ateratako ondorioa.

Louis-Lucien Bonaparte izan zen euskalkien lehenengo sailkapen zehatza egin zuen ikertzailea, baina mende bat lehenago, XVIII.ean beraz, Larramendik ere *Corografía de Guipúzcoa* lanean, Gipuzkoako hizkeren gainean zenbait datu eman zituen eta Tolosatik hego-mendebalerantz, Goierriko euskararen berezitasuna nabarmendu zuen. Lehenengo sailkapen horretan, eta 1756an egin zuenean ere, Zaldibiako euskara gipuzkeraren barnean legoke, beraz.

➤ *Bonaparteren euskalkien mapa.*

Bide beretik jarraitu zuen aipatu dugun Bonapartek ere. Honek, hainbat laguntzailek bidalitako materialetan, eta berak 1856 eta 1869 artean herriz herri laguntzaileekin egin zituen bost bidaietan oinarrituta, egin zuen sailkapena. Gipuzkoan, gure inguruan,

Zegama eta Ordiziako lekukotasunak erabili zituen ikerketan, eta Zegamako aditz paradigmak gipuzkerarekiko ezberdintasunak ikusi zituen, gainera. Horrela, Goierriko hizkera guztiak eta Tolosaldeko Abaltzisketa, Alegia, Altzo, Amezketa, Baliarrain, Ikaztegieta eta Orendaingoak hegoaldeko gipuzkeran kokatu zituen, 1869an *Guipuzcoano Meridional* deitutako hartan, alegia. Gainera, hegoaldeko azpieuskalki horretan Zaldibiako, Ataungo eta Legazpiko hizkerak nabarmendu zituen.

Bonaparteren ondorengo zenbaitek honen bidea jarraitu zuten. Mujikak, adibidez, Goierriko hizkera *latz eta sendoa* hegoaldeko gipuzkeran kokatu zuen XX. mendearen hasieran. Azkuek berak ere Bonaparteren sailkapena jarraitu zuen, gure eremuari ez dagozkion aldaketa batzuk gora behera.

1925ean, T. Navarro Tomas-en lana dugu. Aspalditxoko lana da, beraz, baina Gipuzkoako ahoskeraren ikuspegi zehatza eskaintzen digu. Bere lana egiteko, Alkizan bizi zen, baina jaiotzez zaldibiarra zen R. Lizarralderen diskurtsoa aztertu zuen, eta hasieran esaten du, gainera, Lizarralderen ahoskera ez zela Alkizakoaren berdina. Baliteke Zaldibiako ezaugarriak gordetzea R. Lizarraldek eta, hori pentsatuta, Navarro Tomas-en ondorioak aztertzea komeni da, gure herriko edo inguruko azentuera XX. mende hasiera hartan zertan zen jakiteko. Eta ondorio nagusia hau da: artikularen izenburuak berak adierazten duen bezala, R. Lizarralderen ahoskera Gipuzkoakoa da, erdialdekoa, eta Zaldibiako ahoskera ere sail horretakoa zela pentsatu behar dugu, hortaz.

Pilartxo Etxeberriak, 1988an, *Zaldibiako bokalen azterketa akustikoa* egin zuen. Lan honek ez du garrantzi berezirik hizkeren sailkapenean, baina gure hizkerari buruz egin den lan zehatza denez, hemen aipatu beharrekoa dela uste dugu.

1991n, Irizarrek Gipuzkoako aditzaren morfologiaren gaineko lana argitaratu zuen. Honek ere Bonaparteren sailkapena jarraitzen du, nahiz eta aldaketa txiki batzuk gehitu. Bonapartek hegoaldeko gipuzkera edo Zegamako azpieuskalkia deitutako hartan zazpi aldaera bereizi zituen Irizarrek. Aditz morfologian oinarritutako sailkapena da hau, eta aldaera horien artean, Zaldibiakoa nabarmenduko dugu hemen.

J.I. Hualdek euskararen azentuera ezberdinei buruzko lan bikaina egin zuen 1997an. Hainbat lekutako azentuak aztertzen ditu Hualdek, eta Zaldibiakoa bera aztertzen ez badu ere, alboko Beasaingoa bai, eta hau erdialdeko azentueran kokatzen du. Bere lanean ematen dituen azalpen eta adibideak Zaldibiakoaren parekoak dira kasu gehienetan eta gure lanean aurrerago, azentuaren atalean, Zaldibiako azentua xeheago aztertuko badugu ere, esan dezakegu Zaldibian ere erdialdeko azentuera dugula. Azentuak ere gure hizkera erdialdekoa dela salatzen du, beraz.

► *Irizarren azpieuskalkiaren mapa.*

1996an eta 1998an, Azurmendik Ataungo eta Zegamako hizkerak aztertu zituen XX. mende hasierako lekukotasun idatziez baliatuz, eta hizkera hauek biak ere erdialdeko euskararen kokatu zituen, pentsatzekoa denez.

Koldo Zuazo irakaslearen 1998ko *Euskalkiak*, *gaur* artikulua iraultza bat izan zen euskal dialektologian. Ordura arte Bonapartek aspaldi egindako sailkapena hartzen zen eredutzat, baina Zuazok beste ikuspegi bat eman zigun, zehatza eta gaurkotua. Bazterretako ezaugarriak, aldaerak eta arkaismoak, besteak beste, albora utzi eta hamaika ezaugarri multzo bereizi zituen. Azterketa xehe baten ondoren, zalantzarik gabe, Goierri hizkuntza aldetik eremu berezia dela erakusten du, ezaugarri askotan kanpoan geratzen baita. Honela dio:

Gipuzkoa barruan, azkenik, Goierriko hizkera nortasun handikoa dela ikusi dugu behin eta berriro. Hasteko, homogeenoa samarra da Goierri osokoa. Arestian esan denez, mendebaleko ezaugarri zenbait iristen dira bertara (batez ere sartaldeko ertzean dauden Zegama, Segura eta, bereziki, Legazpira) eta ostera, Gipuzkoako gainontzeko hizkeretan zabaldu diren ezaugarrietako asko ez dira Goierriin hedatu. Azken gertakari bi hauek Urolaldeko hizkeretan ere nabari dira, baina Goierriin, gainera, Araban behiala mintzo zen euskararekiko lotura ere sumatzen da.

(Zuazo, 1998: 227)

Berezitasun hauek gorabehera, Goierrikoa erdialdeko euskaran kokatzen du Zuazok. Eta noski, Zaldibiakoa ere bai. Beraz, sailkapen berri honek ez du gure hizkeraren sailkapenean zuzenean eragiten, baina aurreko iritziak baieztatzen ditu eta gure lanean zehar aztertuko ditugun Mendebaleko eta Arabako ezaugarrien berri ematen digu.

➤ *Zuazoren euskalkien mapa.*

Gure hizkeraren inguruan datuak eman dituen azken ikerketa lana Irene Hurtadoren izan da. Honek Goierriko eta Tolosalde hegoaldeko hizkerak aztertu ditu, eta sailkapenean honek ere ez du berrikuntzarik ekarri. Hori bai, argi samar geratzen da Zaldibiako euskara Goierriko beste batzuetatik ezberdina dela. Gainera, Hurtadok ere, guk atal honetan egin dugun euskalkien sailkapenei buruzko errepaso egiten du, hemen aipatu ditugun lan batzuk laburbilduz.

Jarraian, Zaldibiako hiztun batzuek beren hizkerari buruz esandakoa bilduko dugu. Batez ere taldekako grabaketetan jardun dugu gai hauetaz eta hiztunek, banaka, bateko edo besteko hizkeraren doinua ezberdina dela aipatu izan badute ere, iritzi osoenak baino ez ditugu ekarri hona.

HIZTUNEN IRITZIAK

HIZTUNAK: Antonio Etxeberria eta Julian Gurrutxaga

Inguruko izkerak kontuatzan al tzeate diferentek dienik?

- [J] Bai; enteittu itten die, baiño itzeitteko dejea diferentea daukie Ataunen. Abaltziketakoi re antza ematen tzaio denboa askon ai balima.
- [A] Esaldi batzuk baittue diferente esate'ittuenak: "seko bustita nau", ta...
- [J] Tarten itz batzuk azaltzen die difeentexogok, baiño emen ingurukok geanak errez entenitzen deu.
- [A] Mutiloa, Zegama,... oik e badaukue ean diferentzie.
- [J] Ordizikokiñ eta Beasaingokin-da, antzea. Itsasondo, Leorreta re bai.
- [A] Tolosa ezkeo ia asten da pixkat aldatzen.
- [J] Nik aittu izandu'et, Gipuzkoan itten dan euskereik garbiña ta earrena dala Tolosa.
- [A] Ba, Goierriñ e ondo itzeitten da, e.
- [J] Igoaltsu itten da, baiño ezta igoal-igoal itten, e. Tonue ematen bauke difentzi pixka-pixkat Tolosakiñ.
- [A] Euskerea danen itten da ondo. Eiñ in bear do euskerea, eiñ. (...)

HIZTUNAK: Maria Irastorza, Roxita Armendariz eta Dominika Eskisabel

Zuek, ataundarrakin-da euskera diferentea itten danik kontuatzan al tzeate? Nun dife-rentena?

- [R] Baai, Ataunen geiena ta Zeraiñen e izugarri difentzie dau.

Ta Ataunen zertan esango zendueke difentea?

- [M] Tonue, "ékarrri zak onea motell" ta.
- [R] Nik, esto, Zeraingoa oi zeatzen det zeati an bertako izketea Kontxitak ikasi'o goaiñ. Ta arrek len emen itten tzonetio oso diferentea itte'o, oso tonu difentea.

Eta Amezketan da Abaltziketan-da?

- [M] Amezketan e bai. An serbitzen ai zan motill arrek, ue Larraizkoa da, baiño arek e angoa auke.

Geiena tonue?

- [R] Bai, beste gaiñetin nik Ataungoi-ta re eztiel billatzen itzeitteko zean difentzik, baiño tonue, tonue diferentea. Ta nik ustet erri guztiñ diferentea.

Ordiziñ?

[R] Ordiziñ igual, eztakit. Geo Tolosati beeraldea, berriz, ba or ia beeko beste... beste izkuntza bat [d]a.

[M] Oi polittagoa da.

[R] Emen “ude” esaten deun bezela, an ya “ura” esaten due, ta beste zer...

Oi polittagoa al da?

[M] Bai.

[R] Gurea polittagoa da oi[k] paiño. Difentzi earra dau, bueno, bueno...

[M] Ez, ez, ez. Ni[k] maitte det dakeuna, baiño...

[R] Ue politte iruittu itte zatzu zuri, baiño ezta.

[D] Diferentea dala. Geo Antzuolan-da re, or Bergaran-da re... Or zelebrequerik.

[R] Uuu, or berriz...

[M] Askó geatzen tzea orko itzekin; eztittezu artzen ondo.

Ta naparrakin-da?

[R] Naparrakiñ eztet nik asko... Baiño difentea da.

[D] Gaztetan. Gazte xamarra[k] giñela, San Miela jun, da gaue pasatzea, ta jute giñutzenan, da antxe.

HIZTUNA: Miren Etxabe*Inguruko erritako izkerakin diferentzik notatze al dezu?*

[M] Oaiñ gutxigo notatzen da. Baiño or Ataundi asita, Zeamati asita, oso oso desberdiñe da, e. (...)

Nei Ataungoa ta Zeamakoa ta oi[k] paiño, geona dalako ezpaiño, geiau gusatzen tzat nei au.

Len, Ataunen onoko boz pat: “Emén tzeate etxekóok? Emén tzeateé?”. Oaiñ gutxigo itten dala ustet oi, baiño... Eta Zeaman e bai. Zeaman erderaz sartzen da asko itze. Nik gue aizpai, autza junda, ta: “zekin jarriko’izut arrautzea, filete batekiñ?”. An filetea asko esaten da; “Neska! ik e galdu al den xérrea? ik e galdu al den?”

Eta Amezqueta, Abaltziketa, Gaintza, ...?

[M] Enaiz ainbesteaño fijatu.

ZENBAIT TOPIKO

Azkenik, Zaldibiako eta oro har Goierriko hizkeraz zabaldutako hainbat topiko ekarri nahi ditugu hona. Goierri eskualde baserritar eta euskalduntzat jotzen dute askok. Arazo soziolinguistikorik gabeko eskualde bukoliko samartzat dute batek baino gehiagok, eta hori ez da horrela.

Goierri orain dela zenbait urte arte artzaintza eta baserri giroko eskualdea izan den arren, orain oso industrializatuta dago, eta jarduera ekonomiko nagusiak industria bera eta zerbitzuak dira, nekazaritza eta abeltzaintza bigarren mailako lana baitira goierritar askorentzat.

Egoera horren ondorioz, etorkin asko pilatu zen orain dela hiruzpalau hamarkada Goierriin, eta orain ere kopuru handian ari dira iristen. Etorkin horietako gehienek Zaldibian ez dute euskaraz ikasi eta ezta ikasteko asmorik agertu ere. Gainera, gaztelaniaz hitz egiten dutenak ez dira etorkin horiek bakarrik. Geroago aztertuko ditugun gizarteko talde batzuk ere gaztelaniaz ari dira gehienetan.

Hala ere, orokorra da Goierriin, eta are gehiago Zaldibian, gure egoera soziolinguistikoa oso ona delako ustea.

Gauza bera gertatzen da hizkerarekin ere. Euskal Herriko hamaika txokotan ez bezala gure inguruan inork ez du bere hizkeraren konplexurik. Are gehiago, gurea bezalakoak gutxi daudela uste izaten dugu. Batekoa edo bestekoa "politik" direla entzungo duzu agian, baina gureari ez diogu arazorik aurkitzen.

Ikusi egin beharko litzateke topiko horiek zenbateraino duten topikotik eta zenbateraino egiatik; baina batetik, egoera soziolinguistikoari dagokionez begiak zabaltzea komeni zaigula uste dugu, eta bestetik, kanpotarrei Goierri = euskaldun = baserritar trinomioa burutik kendu beharra dago.

**AZTERKETA
DIALEKTOLOGIKOA**

A Z T E R K E T A

D I A L E K T O L O G I K O A

BOKALAK

(1) Hitz bat *i* edo *u* bokalarakin bukatzen denean, eta *a* mugatzailea gehitzen zaio-
nean, *a* hori *e* bihurtzen da:

a) *i, u + mugatzailea*

maixue, tratue, aundie, ardie, txerrie, biurrie, ipurdie, ilberrie, saskie, bankue, arrie, tonue, mamie, baatxurie, azie, argizarie, eztie, guztie, egie, alegie, notizie,...

Bilakaera bera gertatzen da *u* eta *i* diptongo baten bigarren osagaiak direnean ere: *-ai + a > -aie*; *-ei + a > -eie*; *-au + a > -aue*
beie, garaie, seiek, gaue,...

Kasu jakin batzuetan, ordea, *-ai + a* loturak ez du *-aie* ematen. Hori gertatzen da *gaztai + a > gaztaia, kanpai + a > kanpaia* adibideetan.

-oi diptongoaren ondoren ere ez da bilakaera hau betetzen: *baloia, marroia, frontoia, morroia, botoia,...*

b) *i, u + kontsonantea + mugatzailea*

Bilakaera hau ere ia beti gertatzen da hitz zahar nahiz maileguetan:

euskaldune, eostunek, zúmitzek, urritze, aitze, argiñe, egurre, ude, intxuse, miñe, ille, saille, jakiñe, laune,...

Hitz erdaldunetan ere araua betetzeak emankorra dela esan nahi du, oraindik indartsu dagoela: *natille, abille, kanille, gandule,...*

Baita diptongoaren ondoren ere: *apaize, belaune, bakoitze, aitte,...*

- c) **Hitz barruan**, oro har, ez da *a > e* bilakaera gertatzen *i* edo *u*-ren eraginez: *ikasi, biar, kastillanok, illabete, materiala, izar, bizkar, bizar,...*

Badira, ordea, salbuespenak honetan ere:

- “Eduki”ren adizkietan beti gertatzen da bilakaera: *dauzket, dauke, dauke-zue, neuken,...*
- “Izan” aditza eta bere adizkietan ere bai: *die, zien,...*
- “-tza” pluralgilean ere gauza bera gertatzen da: *geiltzen, bazebiltzen,...*
- Lexikoan: *ostiela* “ostirala”, *ikeragarri* “ikaragarri”, *maietza* “maiatza”, *beintzet* “behintzat”...

Oro har, **hitz-oinaren amaierako berezko -a** bokalak ez dira *e* bihurtzen:

keiza, baina, gaziña, arrautza, makilla, oittura, birika, tripa, laia,...

Ezta mailegu berriago hauetan ere: *artista, fabrika, botika,...*

Baina badira salbuespen batzuk: *aitte, notizie,...*

(2) Bokal luzeak

Bokal luzeak ingurune hauetan azaldu zaizkigu:

- a) Bokal arteko kontsonantea galtzerakoan: **VcV > VV**
- “h”: *zaar, leen, beera, beeti, naastuko, naasiñ, oolakiñ, meena, aal*
 - “b”: *ooto* “hobeto”, *zaal-zaalik, zaaldu, iraazi, akaatu*
 - “g”: *saastie, goorra, gooti, paatzeko, geixoo, Aarrekoa*
 - “r”: *nee, bee, geen, zeen, een, prepaatu, baatxurie, konpaazio, erdaaz, difeente, iitsi, iitzitan, baatzak, laatza, enbaazoa, kaamelok, maatilla, guutzek, giza-ajoa, zertaa,...*
- b) Hitz amaierako *-a* mugatzailea ezkutatu ondoren sortutakoak (*lekuak > lekuuk*):
- Nor plurala: *amorraikumaak, lekuuk,...*
 - Nork plurala: *oriik*
 - Norekin singularra: *astookiñ, zeekiñ*
 - Non singularra: *azpiiñ, arripeen, gaztiñariin, libreen, urduun*
- c) Adizki trinkoetan:
badakarreela, bazekarreela, zekeela, nekarreela, zeuzkeenak (“zeuzkatenak”)
- d) Bi hitzen arteko elkarketak bokal luzeak eragin ditzake. Mota honetako bokal luzeak batipat aditz-izena eta adizkiaren arteko loturaren ondorioz gertatu ohi dira: *ze esate'ek* “zer esaten duk”, *ekarri'ik* “ekarri dik”...
- e) *ago > oo* bilakaera: *aundixoo, geixoo, gutxixoo,...*

(3) Bokalez bukatzen den hitz bati mugatzailea (-a) gehitzen zaionean, -a hori galdu egiten da:

Bilakaera hau, nor singularrean izan ezik, deklinabide-kasu guztietan gertatzen da Zaldibiako hizkeran:

- Nor plurala: *umek, urtek, guztik, gárbik, pixuk, maixuk, ásarrek, étxek, gurasok*
- Nork singularra: *jendek, illeapaindegik, zaldík, etxekoandrek, sorók*
Nork plurala: *maixuk, gurasok, piñuk*
- Nori singularra: *jendei, etxéi, andréi, teillátui*
Nori plurala: *batzui, étxe(r)i, liburu(r)i, élizai, téillatui*
- Noren singularra: *etxen, zubiñ, kotxen, umen*
Noren plurala: *meikun, abogadun*
- Norekin singularra: *gúztikiñ, kotxekiñ, amakiñ, neskakiñ*
Norekin plurala: *gúztikiñ, lengusukiñ, néskakiñ, danakiñ*

Adizki batzuetan ere gertatzen da hau: *zon* “zuen”, *gendun* “genuen”, *giñun* “genien”.

(4) Hiatoak: -a + a > -ea

Silaba banatan ahoskatzen diren bi bokal elkarren jarraian ditugunean, bi bokalen elkarketa horri “hiato” esaten zaio. *IO* hiatoa dugu, esate baterako, *bi.otz* edo *ba.li.o* hitzetan, eta horrexegatik silabak puntu baten bitartez bereizi ditugu.

Hiatoak nonahi aurkituko ditugu, eta batez ere deklinabidean. Baina hitz barnean ere ohikoa da hiatoa, eta are gehiago bokalarteko *b*, *d*, *g* eta *r* kontsonanteek gurean galtzeko joera handia dutenez gero.

Zaldibiako hizkeran hiatoetan ohikoak diren bilakaerak aurkeztuko ditugu jarraian:

-a + a > -ea:

- **Nor:** *errekea, errotea, juergea, segea, aldapea, ganbarea, sillea, dotriñea, sesiñea, erroskea, elizea, paittea, aitzerea, ibillerea, txabolea, parrandea,...*
Gaztelaniatik jasotako mailegu berrienetan ere gertatzen da bilakaera: *plaiea, pistinea, transportistea, kokakolea, terrazea,...*

Sistematikoki betetzen bada ere, badira batera zein bestera agertzen diren hitzak: *neská / neskea, promesa / promesea, meza / mezea, lata / latea,...*

Salbuespenak hauek genituzke: ahaidetasun izenak (*ama, alaba, aizpa, arreba, osaba, izeba,...*), *gerra* (“gerra asi zanen...”), *fiesta* (“fiesta asita zeon...”), *gazta*.

Honen ondorioz, mugagabeen zenbait kasutan *-e > -a* nahasmendua dugu: *lora, andra, emakuma, landara, suga, ...* eta atzizki hauek: *-kuma, -(g)una*.

- **Nork:** kasu honetan bilakaerak hautazkoa dirudi hitzoina *-a-z* amaitzen denean. Hitzunaren arabera emaitzak aldatu egiten dira hitz berberaren inguruan; esate baterako: *neskak / neskek; enpresak / enpresek; errekak / errekek; makillak / makillek; eskolak / eskolek,...*

Ez dirudi adinarekin zerikusi zuzenik duenik, baina bilakaera hau izan ez duten formak (alegia, *-a* dutenak) batez ere gazteen artean hedatuago daudela esan genezake.

- **Nori:** hemen ere bi modutako emaitzak ditugu. Gehienbat bilakabide hau bete duten adibideak bildu ditugu: *tabernei, makillei, errekei*. Baina badira *neskái, errekaí buruz*, bezalakoak ere.
- **Noren:** emaitzak bi modutakoak izan daitezke: *a > e* bilakaera izan dutenak *-eskolen, makillen, erreken-* edo betetzen ez dutenak *-neskán, errekan, tabernan-*.
- **Norekin:** *pénakiñ, pénekiñ*

“**Izan**”en 3. pertsona singularrean *e > a*: *zan, zala, dan,...*

Baita zenbatzaile orokorrean ere: *danak, dana,...*

Zaldibiako bokaletan aipagarri diren beste zenbait gertakari

(1) **-a berezkoa galdu** egiten da baina, *-i* bokalaren ondoren: *familiko, bi anai, zikinke-ri*
aundie,...

-a berezkoaren egonkortasun eza adinekoen artean ere nabari da: *anai bat, pen oixe, zenbat pen, mezik, mez pat, lotsik, ezen faltik,...*

Baina, hauen artean, normalean ez da galtzen: *gauza earra, makilla aundie, bi anaie, iru anaie, anaie zaarrena, anaie zana, ...*

(2) Bokal aldaketak:***u > o bilakaera***

motiko, motille, moti-koskorra, komona, komoniok, egoaldie, agoantatu, ...

e > a bilakaera

R kontsonanteak aurreko *e* bokalaren irekitzea eragiten du, *a* bokalaren alde: *ear, iztar, baztar, asarratu, izardi, puzkar, basarri, maiztar, eguarrik, egoardi, sarraillle, ókarrak,...*

e + e > ea bilakaera

Aditz morfologian bilakaera hau maiz gertatzen da. Guk singularreko 2. pertsona eta pluraleko 2. eta 3. pertsona eranstean gertatutakoak bildu ditugu:

dake + e > dakea “daukate”

zezake + en > zezakean “zezaketen”

diñe + e > diñea “diñate”

zatteztea “zaitezte”

dakarrea “dakarte”

zaiea “zaie”

zaittea “zaitetz”

e > i eta a > e bilakaerak

Ezaguna da kontsonante txistukarietako bokalen itxidura eragiten dutela. Zaldibiako hizkeran ere gertatu da bilakaera hau: *itxe, izkutatu, ixkillarak, ...*

(3) Aldaera berezi batzuk

a) Zenbait partikulak eta izenlagunek bokal desberdinen arteko berdintzea erakusten dute:

o-e > e-e: *emen* “omen”, nahiz eta *omen* ere erabiltzen den.

u-e > u-u: *urrungo* “hurrengo”

o-a > o-o: *onoko* “honako”, *orroko* “horraiko”

o-u > u-u: *urdun* “orduan”

A Z T E R K E T A D I A L E K T O L O G I K O A

KONTSONANTEAK

(1) *n*, *l*, *s* eta *t* kontsonanteak *i* bokalaren ondoren daudenean, *ñ*, *ll*, *x* eta *tt* bihurtzen dira. Bilakaera hau gertatzeko ingurune ezberdinak daude:

a) Kontsonantea, *i* eta beste bokal baten artean dagoenean:

- *l* > *ll*: *illea*, *milla*, *mutille*, *makillea*, *umille*, *garagarrille*, *kanille*, *zille*, *inutille*, *pillea*
Salbuespenak: *pilea* “bateria”, *milagroa*, *Pilar*, *Pili*
Bietara: *ibili* / *ibilli*
- *n* > *ñ*: *kamiñoa*, *liñoa*, *kiñarea*, *giñen*, *gutxiñez*, *biñipeñ*, *iñor*
Salbuespenak: *doministiku*, *mina* “meategi”
Bietara: *siñistu* / *sinistu*
- *s* > *x*: *ixilik*, *mixerie*, *beekixa* “bere gisa”, *pixue*, *abixue*
- *t* > *tt*: *zittun*, *geldittu*, *defendittu*, *ezittekoa*, *konfitteri*, *itto*, *kitto*, *ermitta*, *biurrittu*
Salbuespenak: *pita*
Bietara: *marmitte* / *marmita*, *ijito* / *ijitto*, *bitarten* / *bittarten*, *deposittue* / *depositue*
- *ild* > *itt*. Adibide bakarra, baina berezia da: *bittu* “bildu”

b) Kontsonantea *i* eta beste kontsonante baten artean dagoenean, edo *i*-ren ondoren hitz bukaeran dagoenean:

- *l* > *ll*: *dabill*
- *n* > *ñ*: *azpiñ*, *garbiñ*, *Martiñ*, *zikiñ*
Busti gabe ere agertzen da: *egoardin*, *azpin*
- *s* > *x*: *Felix*, *ixtorie*, *ixkuta*, *ixkiñan*, *pixkat*
- *t* > *tt*: *zerbaitt*, *nolaaitt*
Salbuespenak: *dakit*, *damakit*

c) Kontsonantea, diptongo baten bigarren bokala den *i*-ren eta beste bokal baten artean dagoenean:

- *l > ll*: *angailatan, otsaille, aillatu, oillo, oillar, oillagor*
- *n > ñ*: *baiño, gaiñea, zaiñe, mingaiñe, laiñoa, gaiñen, oiñetako*
Salbuespena: *baina* “leka”
- *s > x*: *gaixok, maixuk*
- *t > tt*: *kaittu, seittu, muittu, aittu, zaittea, aitte, aittona, maitte*
Bietara: *paitea / paittea* “pareta”

d) Kontsonantea, diptongo baten bigarren bokala den *i*-ren ondoren hitz bukaeran dagoenean: *goaiñ, Urtaiñ, zeñ, beñipeñ, gaiñ, eiñ, iñ, garaiñ*

(2) Bustidura adierazkorra:

Hitz askotan *i* bokalak ondoren duen kontsonantea busti egiten du. Baina bada kontsonanteak bustitzeko beste arrazoi bat ere. Bilakaera honek hitzaren esanahiean eragiten du; gertutasuna adierazten du, haurren hizkera gogorarazten du, edo txikitatsun adiera ematen dio:

exkexak, ttiki, xuxtoa, Kontxixi, Dolox, Joxe, xaarra, koxkorra, kixkali, dexente, muxugorri, puxka, Juxto, Jexux, moxorroa, bixkondea, txuxpertu, xextoa, errexa, baxtarren

(3) *J* kontsonantea gaztelaniaz bezala ahoskatzen da:

Euskal hitzak: *jun, jarri, jakin, jaio, jai, jo, junerea, jatenak, jatorra, jan...*

Gaztelaniazko maileguetan: *bajerea, jeneralen, kejea, kajea, jendea, bandejea, montajea, jeneroa, fiyo...*

(4) *b, d, g, r* eta *rr* kontsonanteak galdu egiten dira bi bokalen artean daudenean:

b: *iraazi, akaatu, eguarri, taakoa, ooto* “hobeto”, *arroa* “arroba”... Baina: *txabolea, zibea*.

d: *daukean, eaten, bakizu, eo, earra, aittu...* Baina: *biden, bedauta*.

g: *iñ, eon, io, eune, ezautu, laundu, Leorreta, Zeama, berroi, alde iñ...* Baina: *egurre, arragoa, egoa*.

r: *oaiñ, oi, ue, geo, nee, zien, eosi* (“erosi” eta “egosi”), *eroi...* Baina: *dotore, erioa, erabakie, irabazi*.

NORA-ko kasuetan ere “r” galtzen da: *Ordizia, etxea, Zeama, taberna, eliza*
Izenordainen kasuan, izen batekin doazenean eta determinatzailea izenak daramanean, galdu egiten da “r” hori, baina determinatzailea izenordainak berak badarama ez du galtzen: *gue etxea, nee ama...* baina *gurea, zurea*

(5) -ain > ai; -uin > ui:

usai, zai, artzai, arrai, ipui, itzai, sui... Baina: *oaiñ*

(6) Honako bilakaera hauek gertatzen dira bokal artean, baina gaur egun ez dute indar gehiegi:

d > r: *pantorrilla lorik, aguro, irik,...*

EGONen pluraleko adizki batzuetan: *zeren, dare, gare, zare, zarete, geren, zerezen*

-di atzizkitik eratorriak: *pagarie, piñurie*

-ada atzizkitik eratorriak: *bolara, ostikarea*

-kada atzizkitik eratorriak: *errenkarea, platerkarea*

d > g: *agarra*

r > d: *ude, aidosoa, beida*

(7) f > p bilakaerak ere bizirik dirau, baina geroz eta ahulagoa da:

pranko, alperrik, parre, apari-meindea, piñe, Pelix, palta, pesta

Batzuk bi modutara ere agertzen dira: *peri / feri, plako / flako, prexko / frexko, plauta / flauta*

(8) Hitz hasierako tx:

z-tik eratorriak: *txulo, txoro, txuritu, txixarak, txuxendu, txilbor, txintxo*

Bestelakoak: *txistularik, txanbolinterok, txorrosskilleroa, tximue, txilibitue, txotxolo, txoliñ, txepel...*

(9) Txistukarien bi sailak ongi bereizten dira: s eta ts vs. z eta tz.

Azi / asi, atzo / atso, etzi / etsi, zail / sail, otza / otsa, ezi / esi, saarra / zaarra...

Afrikatuetan, ordea, gazteok *ts* eta *tx* berdin ahoskatzen ditugu, adinekoek ez bezala.

(10) n, l eta r ondoren, s eta z > ts eta tz bihurtzen dira:

a) Erdal mailegutan ia erabatekoa da: *pentsau, pertsona, pertsianea, portzenta-jea, poltsea, bertsoa, portzierto, portzelana, galtzerdi, pentsue, ...* Baina: *ensaladea, persona bat, personajea, bersolari, enbalsea.*

b) Bi hitz elkartzen direnean ere ia beti betetzen da:

`n__': *esaten tzuen, eman tzioen, in tzon...*

`l__': *il tzan,*

`r__': *gar tzan etortzekoa "gaur zen etortzekoa", bear tzonean*

`k__' + `t__': *etxeko[k] tzien, jai ba[t] tzan*

(11) Bi hitz elkartzen direnean sortzen diren beste emaitza batzuk:

`ez + b__': *ezpalimao ebai bear*

`ez + d__': *ezteu, ezto, eztaki*

`ez + g__': *ezkendun, ezkoatza*

`ez + z__': *etzan, etzon, etzuen*

`ez + l__': *elitzeke, eluke*

ez + n > z erortzen da: *enaiz, enator, enun*

bokala + d > d erortzen da: *bota izut, ekarri o, ekarriko iozu*

-k, -t + b, d, g > -k eta -t erortzen dira eta b, d, g > p, t, k bihurtzen dira: *oi tie, ni paiño, zenba tie?, baito, polipat*

(12) BAT zenbatzaileaz:

Euskaraz, oro har, eta Zaldibiako hizkeran zehatzago, hitz hasierako *b* hori nekez galtzen da. BAT zenbatzailearen kasuan, ordea, adinekoen artean oso ohikoa da galera hau. Gazteen artean ez da hain maiz betetzen, baina adinekoen hizkeran zerranda luzea da: *etxe at, liburu at, gauza at, kontutxo at, neska at, ogi at,...*

(13) GABE-ri buruz:

Gabe partikularen kasua berezia da oso, eta hala aztertu nahi genuke guk ere, berezirik. Zaldibiako adinekoen hizketan partikula horrek sei forma ezberdin hartzen ditu. Batzuk arruntagoak dira besteak baino, baina esan dezagun lehenengo forma horiek zein diren:

gabe bae baiñ baen bare be

Konpartimentazioa nabarmena da ezaugarri honen gainean, beraz, hiztun batzuen eta besteen arabera. Eta hiztun beraren baitan ere forma bat baino gehiago azaltzea da arruntena. Banaketa hau azaltzea, ordea, ez da hain erraza.

Agerpenik txikiena izan duen ezaugarritik has gaitezen: *gabe* erabili duten hiztunak hiru izan dira: bat, arauzko hizkuntzarekin kontaktu handia izan duen hiztuna (euskaraz irakurle fina, alfabetatzen ere ibilia,...), eta horrez gain, Abaltzisketan urte askoan lanean aritu dena. Beste bat, talde grabaketan izan dugu, eta hizkuntza arautuarekiko zaletasuna beste ezaugarri batzuetan ere sumatu zaio (zergatia da aurkitu beharrekoa). Bi hauek euskara berrira belarria eginago daukaten zaharrak direla esango genuke. Hirugarrenak %50 *bae* eta %50 *gabe* erabiltzen ditu: Amezketan Abaltzisketa inguruko jendearekin eta Gaintzakoarekin hartu-eman izateak ba ote du zerikusirik? (beste ezaugarriei so eginez, ez baitu hizkuntza arautuarekiko morrontzarik agertu). Amezketan Abaltzisketa inguruan, gaur egun lehian daude bi aldaera hauek: *ba(r)e* & *gabe*. Gaintzan, berriz, *gabe* da nagusitzen den aldaera. Hiztunak berak esan zigun herri hauetara betidanik izan duela joera handia.

Lehenengo hizkerarekiko leialtasunik handiena sumatzen zaien hiztunek *bae* erabiltzen dute gehienetan. Forma hau erabiltzen dutenek, *baiñ*, *baen* eta *bare* ere esaten dituzte. Datu hauei begiratu eta *gabe* eta *be* nork erabiltzen dituen ikusita, badi-rudi Zaldibiako forma ugariena eta errotuena *bae* dela adinekoen artean. Hiztun asko egonkorak dira gainera, eta beti *bae* erabiltzen dute.

Adinekoetan agertzen den beste forma *be* da. Ez da oso forma hedatua hauen artean, baina gazteetan guztiz nagusitu da, beste bost forma posible eta ezagunak alboratuz.

Azkenik *baiñ*, *baen* eta *bare* formak ditugu. Hauek oso noizbehinka agertzen dira eta ez dituzte, ezta gutxiagorik ere, hiztun guztiek erabiltzen. Agian jatorri jakin bat izango dute (*bare* oso arrunta da ekialderago: Legorreta, Altzaga, Itsasondo...) eta horregatik izan daitezke hain marjinalak.

A Z T E R K E T A D I A L E K T O L O G I K O A

IZENAREN MORFOLOGIA

(1) DEKLINABIDEA

Ez dugu nahi, atal honetan, ohiko deklinabide taulak agertzea. Zaldibiako deklinabidearen berezitasunak azalera nahi ditugu. Hauexek dira hiru kasu aipagarrienak:

- a) Norantz (hurbiltze adlatiboa): -rantz.** Zaldibia baino mendebalerago dagoen Legazpian *-rutz* aldaera erabiltzen da eta Goierriko beste herri batzuetan ere bai (*onutza, orrutza...*). Zaldibian forma bakarrean erabiltzen da nagusiki: *autza* “harantz” eta honen aldaerak (*autzago...*). Hitzun batzuek, oso gutxitan, *onutza, orrutza* bezalakoak ere esaten dituzte; baina, forma arruntenak beste hauek dira: *onea, orrea...*

Autzago dau orin etxea.

Autzaxogo jun tzaiz, mesedez.

Bestelakoetan **izena + aldea** agertzen da: *Gaintze aldea, Arkaka aldea*

- b) Norentzat (destinatiboa): -tzat eta -tzako,** bi formak erabiltzen dira Zaldibian. Guztiz arbitrarioa da hitzun beraren baitan, baina adinekoek *-tzako* gehixeago erabiltzen dute. Inoiz ere ez da erabiltzen Goierriko beste herri batzuetan, Zegaman adibidez, agertzen den *-dako* forma.

Aintzako zer tzan ba oi!

Ue re nulo zuentzat.

c) **Nondik (adlatiboa):** *-ti, -tio eta -tik* formak erabiltzen dira Zaldibian. Adinekoetan lehenengo biak nagusitzen dira zalantzarik gabe.

-ti: *etxeti, animati, Gaintzeti, Koaiti, aurreti, Txamarretxeti, urduti, nundi...*
Aurreti ezkiñukiun nola itten tzien

-tio: *lenbizitio, menditio, Etxarritio, Abaltziketatio, bestetio, amendio, oaindio, atzetio...*
Oaindio garaiz da beintzat

-tik: *Okoiotik, Urtesaldik, emendik, geoztik...*
Geoztik ezkendun ezer e jakin

d) **Zergatik (motibatiboa):** *-gati, -gatio, eta -gatik* formak erabiltzen dira Zaldibian. Lehenengo biak dira adinekoetan nagusitzen direnak, baina *-gatik* ere bere lekua hartzen ari da gazteen artean.

-gati: *zukati, gukati, orreati, amakati...*
Amakati geittu nitzen ni etxen

-gatio: *aikatio, gukatio, zekatio, etxekatio*
Aikatio ezto mezi sufritzeik

-gatik: *zeatik, gukatik, dirukatik...*
Zeatik in dezu, ba?

(2) AZENTUAREN BALIO MORFOLOGIKOA

Bi balio morfologiko ditu azentuak Zaldibian. Batetik, singularra eta plurala bereizteko balio du. Hurtadok (2001: 79) bestelakorik badio ere, balio hau oso bizi-rik dago Zaldibian, adinekoen artean nahiz gazteen artean.

	SINGULARRA	PLURALA
NORK	Neskák	Néskak
NORI	Neskái	Néskai
NOREN	Neskán	Néskan
NOREKIN	Neskákin	Néskakin
NORENTZAT	Neskántzat	Néskantzat

Bestetik, forma bera duten hitz pareetan esanahia bereizteko balio du azentuak. Hemen emango ditugun adibideetatik gehienak *Euskalkiak*, *gaur* (Zuazo, 1998: 219) artikulutik hartu ditugu.

<i>iltzía / iltzea</i> (metalezko atal mehea / bizia galtzea)	<i>mandóa / mándoa</i> (aberea / kontrolgailua)
<i>basóa / básoa</i> (oihana / edalontzia)	<i>eltzía / éltzea</i> (lapikoa / eustea, iristea, ontzea)
<i>eméa / émea</i> (arra ez dena / M letra)	<i>usóa / úsoa</i> (hegaztia / erabilera)
<i>erréa / érrea</i> (suak-edo errea / R letra)	<i>astéa / ástea</i> (zazpi egunekoa / hasi)
<i>artéa / ártea</i> (zuhaitza / trebetasuna)	<i>egíe / égie</i> (ertza / errealitatearekin bat datorrena)
<i>egóa / égoa</i> (hegaztiena, Iparra ez dena / norbere buruarekikoa)	<i>otéa / ótea</i> (zuhaixka / O.T.A. aparkalekukoa)
<i>onéna / ónena</i> (honena / hoberena)	<i>ázitako / azítako</i> (handitutako / hazia egiteko, hazitarako)

(3) **NOR** eta **ZEIN** izenordain galdetzaileen artean **ZEIN** gailendu da erabat. **NOR** *norbait* izenordain zehaztugabeen bakarrik agertzen da.

Zeñ uste'zu juten tzala?

Zeñekin zoatza?

Zein dau or?

Zeñentzat ai zea oi itten?

Salbuespena: *nor izan*.

Erriko personak nor izan balie, asko salbako zien.

(4) IZENORDAIN GALDETZAILEA + -BAIT egitura ohikoa da Zaldibian:

norbaitt, zerbaitt, nunbaitt, noizpaitt, nolaaitt, zenbaitt...

Beti re, norbaittek launduta ohea izaten da.

Zenbaittekin eztau fiatzeik, e!

Airi re karteia alla zitzaien, nunbaitt.

Noizpaitt aittu izan det, bai.

Nolaaitt iñ in bear, beintzat.

Zerbaitt artuko'zue.

(5) IZENORDAIN INDARTUAK

Izenordain arruntak ez ditugu zerrendatuko, euskalki guztietan agertzen diren berak direlako. Baina hona hemen Zaldibian maiz erabiltzen diren indartuen taula.

	NI	HI	ZU	HURA	GU	ZUEK	HAIEK
NOR	Neoni	Eorri	Zeorri	Bea	Geok	Zeok	Eak
NORK	Neonek	Eorrek	Zeorrek	Beak	Geok	Zeok	Eak
NORI	Neonei	Eorri	Zeorrei	Beai	Geoi	Zeori	Eai
NOREN	Neonen	Eorren	Zeorren	Bean	Geon	Zeon	Ean
NOREKIN	Neonekin	Eorrekina	Zeorrekina	Beakin	Geokin	Zeokin	Eakin
NORENTZAT	Neonentzat	Eorrentzat	Zeorrentzat	Beantzat	Geontzat	Zeontzat	Eantzat
NORENGANA	Neone(a)na	Eorre(a)na	Zeorre(a)na	Beana	Geona	Zeona	Eana

Batzuetan, izenordain hauek arrunten ondoan agertzen dira:

Nik neonek ez tet ondo ikusten

Zu zeorri jun bearko'zu

Izenordainen erabilera hauxe da euskarazko erabilera jatorria. *Nik pertsonalki*, eta gaur egun gero eta gehiago entzuten diren antzekoak erdarakada gordinak dira.

(6) ERAKUSLEAK

	Singularra			Plurala		
NOR	Au	O(r)i	Ue, ura	Ok	O(r)ik	A(i)k
NORK	Onek	Orrek	A(r)rek, ark	Ok	O(r)ik	A(i)k
NORI	Oni	Orri	A(r)ri	Ori	Oiri	A(i)ri
NOREN	Onen	Orren	A(r)ren	On	O(r)in	A(i)n
NOREKIN	Onekin	Orrekin	A(r)rekin, aekin	Okin	O(r)ikin	A(i)kin
NORENTZAT	Onentzat	Orrentzat	A(r)rentzat	Ontzat	O(r)intzat	A(i)ntzat
NON	Ontan	Ortan	Artan	Otan	O(r)itan	A(i)tan
NONGO	Ontako	Ortako	Artako	Otako	O(r)itako	A(i)tako
NORA	Onta	Orta	Arta	Ota	O(r)ita	A(i)ta
NORAINO	Ontaiño	Ortaiño	Artaiño	Otaiño	O(r)itaiño	A(i)taiño
NONDIK	Ontatik	Ortatik	Artatik	Otatik	O(r)itatik	A(i)tatik
NORENGANA	One(a)na	Orre(a)na	A(r)re(a)na	Ota	O(r)ita	A(i)ta
NORENGAINO	Oneanaiño	Orreanaiño	A(r)reanaiño	Otaiño	O(r)itaiño	A(i)taiño

Ikusten den bezala, erakusleen deklinabideaz ari garenean, aniztasuna da nagusi. Erakusle beraren forma bat baino gehiago agertzen dira, eta hiztun beraren baitan ezberdintasunak nabarmenak dira gainera. Bata edo bestea erabiltzea erabat arbitrarioa dela esango genuke.

Ak allatu zienen vs. Aik onea etorri zienen

Arek kontsejue emanda vs. Ark e etzon iñ

Oik etorri zien vs. Orik Zaldibin jaio zien

Arek esan tzin vs. Ark etxea naiago

(7) ADBERBIOAK sortzeko **NOR** kasua erabiltzen dugu

Gosek nau.

Egarrik neon.

Pixagurek nau.

(8) EMAN, UTZI, SAIATU, AHALEGINDU, ERAKUTSI, ... aditzekin **NON** kasua erabiltzen dugu

Estudiatzen aleindu bear tzenduke.

Juten utzi zion aizkenen.

Ies itten saiaiu zan.

Ardik jezten eakutsi nion.

Salbuespena **BEHARTU** aditza da, honek **NORA** kasua eskatzen baitu:

Estudiatzea beartu zon.

(9) ADBERBIOAK edo **BIGARREN MAILAKO PREDIKATUAK** sortzeko hiru modu daude:

Mugagabea: *Zuri-zuri geau zan.*

Xuabe-xuabe erain bear tzaio orri.

NON kasua: *Etsi-etsin, enaiz jungo.*

Bero-beron, jo in tzon.

Partitiboa: *Alper-alperrik operatu nauelakon nau.*

Ixil-ixilik ata zan.

(10) LEKUZKO FORMAK

Forma hauek atal honetan biltzea egokia iruditu zaigu, galbidean daudelako. Gazteek ez dituzte forma hauek erabiltzen; aurrerago gazteen eta adinekoen arteko ezberdintasunak aztertzean ikusiko dugu hori.

Zerez nondik	Non	Beste kasuak
<i>Kalez goiti</i>	<i>Plazan goenen</i>	<i>Piñurin barreneaiño</i>
<i>Berroi urtez beeti</i>	<i>Baztarren goenen</i>	<i>Orduti onutza</i>
<i>Etxez beti</i>	<i>Botikan gaikalden</i>	<i>Soro barrenen</i>
<i>Orretzaz auzti</i>	<i>Kamiñon gaikalden</i>	
	<i>Bason barrenen</i>	

(11) ADITZONDOAK

Zaldibian, aditzondoak osatzeko *galdetzailea + nahi* ez da emankorra, eta kasu gutxi hauetan bakarrik agertzen dira.

NON + nahi: *nunai* *Nunai azaltzen die sator zikiñ oik!*

NOIZ + nahi: *noiznai* *Noiznai etortzen tzien ataundarrak bertsota*

NORA + nahi ez da agertzen, baina horren ordean esanahi bereko *noara* dago.

NORA: *noara* *Noara juten giñen festa izan ezkeo*

(12) ATZIZKIEN BILDUMA

Bildumatxo honetan ez ditugu Zaldibian erabiltzen diren atzizki guztiak bilduko. Lan erraza da euskal atzizkien zerrenda oso bat hartu eta Zaldibian haietatik zeintzuk erabiltzen diren esatea. Baina gure asmoa beste bat da. Lan honetan erabilera murrizta duten, Zaldibian espero ez diren, eta bereziak diren zenbait atzizki baino ez ditugu bildu.

-ada: *bolara, pasara, kiñara* “keinada”, *zaparrara, eskapara...*

-aldi: *eonaldi, izketaldi, eroaldi, ...*

-antz: *beroantxa, estuantxea, motxantxa, ...*

-bera: *minbera, ozbera, sentibera, biozbera...*

-bide: *gurdibire, azkarbire, auntsbide...*

-di: *pagari, piñuri, aizti, ...*

-je: *muxaje* “aurpegiera”, *planttaje* “itxura”, ...

-gura: *logure, pixagure, kakagure, azkure*

-kada: *platerkarea, pertzakarea, basokarea, ...*

- ki:** a) *earki, gaizki, poliki* (baina *ondo* eta ez *ongi*, eta *hobeto* eta ez *hobeki*)
b) *ardiki, txerriki, saiski* “saiheski”

-kide: *aixkire*

-kiko: Zaldibian atzizki hau *-dun* atzizkiaren ordeaz erabiltzen da:
jertxe gorrikikoa, galtzakikoa, begi úrdiñekikoa.

Ez dakigu forma honen eremua noraino hedatzen den, baina Atxagaren *Obabakoak*-en agertzen da, adibidez: *traje txuriakikoa* (295. or).

Ez dakigu, era berean, atzizkiaren jatorria ere zein den. Bere aurkakoa *gorri[k] pekoa* edo *galtzai[k] pekoa* da, hau da *gorririk gabekoa* eta *galtzarik gabekoa*. Horregatik, jatorri hauek proposatuko ditugu:

- a) Gorria + rik + gabekoa
b) Gorria + rekin + koa

-oso: *nekoso, kejososo, airoso, minberoso, ...*

-txo: Zaldibian atzizki honek ez du txikigarri zentzua. *Gaztetxoa* eta *txikitxoa* bezalako formek *gazteegia* eta *txikiegia* esan nahi dute. Izena + *-txo* forma ez da ia inoiz erabiltzen eta, horren ordeaz, izena + *txiki* erabiltzen da. Adibidez: *eltze ttiki bat, ume txiki oi.*

-tza: *neskametza, nobiotza, barberitza, argintza,...* Gaur egun, atzizki honen lekua gaztelaniazko ordainek hartu dute.

A Z T E R K E T A D I A L E K T O L O G I K O A

ADITZAREN MORFOLOGIA

(1) EDUN-en orainaldiko aditzetan -e- erroa azaltzen da

det, dezu, dek, den, deu, dezue, ...

(2) IZAN-en orainaldiko aditzetan ere -e- erroa dago

gea, zea, zeate,...

(3) NOR-NORI-NORK saileko *i erroaren erabateko nagusitasuna

diazu, diozu, diak, ziazun “zenidan”, ziozun “zenion”, ziin “zigun”, ...

(4) EGIN erroaren erabilera zabala da

Aginteran eta subjuntiboan, NOR-NORI-NORK saileko adizkietan EGIN erroa agertzen da:

Emaiozu amai inkargue.

Emaiok orri lepezamarreko bat.

Ekarri'yak ude, mesedez.

Gue Jainkok zerue eman deiela oiri.

Ahaleran, NOR eta NOR-NORK saileko adizkietan agertzen da:

Nai donen etorri leike.

Oaiñ ikusi al deikeu?

(5) JOAN-en adizkiak Gipuzkoan sortu diren forma berriak dira

banijo, dijo, dijozte, zijon, zijozten, gijozten,...

Baina hauekin batera *noa, zoatz, goatz,...* forma orokorrak ere erabiltzen dira.

(6) Aditz trinkoen lehenaldiko formako erroan -e- agertzen da

neuken, zeuken, zeren, zebiltzen, zetorren,...

(7) EGON-en eta IZAN-en arteko lehia

Adinekoen artean IZAN erabiltzea da arruntena:

Or len alondeie zan.

Zubik etzan urdun.

Goien tzan gurdi-bidea.

Erosle daun leku ortan errotea zan.

Etxe berri ok etzien leenau.

Gazteen artean EGON erabiliagoa da:

Emen len eskola zarra zeon.

Zaldibiñ etzeon liburutegik.

(8) EDUN eta EDUKI aditzen erabilera

Goierriko beste herri batzuetan bezala, Zaldibian EDUN ez da laguntzaile lanetarako bakarrik erabiltzen, batez ere adinekoen artean:

Zazpi ume zittuen oik.

Nola, ba! Joxepak dittu ta laroeta zazpi.

Izugarrizko sasoi zon arek.

Bi ofizio bazittun.

Kanalak 3 km dittu.

Ikaragarrizko intxaurre zuen ondon.

Kriston bildurre nun nik.

Gazteen artean EDUKI agertzen da maizago:

Amabost urte zeuzken jun tzanen.

Etxék 80 metro dauzke.

(9) Hitanoko 3. pertsonak -z- marka du NOR-NORI-NORK saileko adizkietan eta trinkoetan

Oi bazekiat, moteill.

Ño! ure dexente zetorrek

Zer tzeon or, aizan?

Esan tzioat etortzeko.

Ekarri zonat enkarguk.

(10) Aditz iragankorretako 3. pertsona plurala -e- markaz adierazten da

Xorrongoi antzaillea esaten die “diote”.

Aik bokadillok-eta prepatzen tzittuen “zituzten”.

Ok lana itten tzuen “zuten”.

Abaltziketati ekartzen tzuen liñoa.

Asmo berrimatzuk dauzkue “dauzkate”.

(11) Partizipioetan gaztelaniako -ado > -au eta euskarazko -atu > -au bilakaera gertatu da

Gaztelaniatik mailegatutako partizipioez gain, euskal hitz eta mailegu zaharrene-tan ere gertatzen da bilakaera hau: *pasau, preparau, sekau, librau, frenau, trabau, puskau, katiu, kimau, izentau, tokau, billau,...*

Baita mailegu berrienetan ere, bilakaera honek duen indarra erakutsiz: *aluzinau, flipau, deskojonau, ...*

Maiz, bilakaera hau aurrerago doa, eta beste bilakaera bat izaten du: *-au>-a: ikia* “ikaratu”, *billa, asarra, arrapa, toka, gasta,...*

-atu ere agertzen da tarteka: *pasatu, sobratu, gastatu, gertatu, kargatu,...*

(12) IZANDU partizipio analogikoa erabiltzen da, baina beste aditzetatikoz ez

Zaldibia asko etorri izandu die.

An bizi izandu giñen.

Etzuen jun nai izandu.

Behin bakarrik jaso dugu ESANDU forma:

Oi bai, esandu'ie.

(13) Partizipioa + TA egitura da ohikoena

aspertuta, botata, ekarrita, ilda, inda, janda, esanda, zanpauta,...

(*r*)*ik* morfema, ordea, ez da erabat galdu oraindik, batez ere modu honetako esamoldeetan: *ezin kaittuik* “ezin kabiturik”; *ue ikusiik* “hura ikusirik”; *ezin libraik* “ezin libratirik”.

Partizipioa + *a* egitura ere asko darabilte zaharrek aditz sintagmaren barnean; adb:

Ille izango zala pentsa gendun.

Ama oso eroie billatzen deu.

Lana badet iñe.

Ue ille da.

Danak illek izango die.

Orion ibillie nau.

Eztezue jakingo nola zan jarrie.

Emakumea zapaldue eon da beti oso.

Gazteetan ez da entzuten horrelako egiturarik.

(14) NOR-NORI-NORK eta NOR-NORI sailtako adizkiek ez dute normalean objektu pluralarekiko komunztadura egiten

Eaman giñun geen erantzunek (guardia zibillei) “genizkien”.

Guri eamaten tziun (bokadillok) “zizkiguten”.

An ixkututzen tzitzaiun askotan mótillek “zitzaizkigun”.

Etzizaten nei etxeko lanak gustatzen “zitzaizkidan”.

Asi zaio umei ortzak atutzen “zaizkio”.

(15) Aditz arazleak

Zaldibian bildu ditugun aditz arazleak bi motatakoak ditugu: batetik, *-ra-* artizkia hartzen dutenak, eta bestetik, *-arazi* atzizkia hartzen dutenak.

-ra- artizkidunak dira zaharrenak; esate baterako: *eakutsi*, *era(g)in*, *eantsi*, ...

Emankorra, ordea, *-arazi* atzizkia da, eta baita ugariagoa ere. Aditz arazlea sortzeko atzizki hau partizipioari lotu ohi zaio; aditz-oinari lotzen zaion kasu bakarra aurkitu dugu Zaldibiako hizkeran: *lo arrazi(n)* (*loa eziñ arraziñik*) “harrarazi”. Gainerakoak partizipioari lotuta sortu ohi dira: *moittuazi(n)* “mugitarazi”; *moztuaziñ* “moztuarazi”; *ekarriaziñ* “ekarrarazi”; *ixilduaziñ* “isilduarazi”; *ikusiaziñ* “ikusarazi”; etab.

(16) Aditz-oinaren edota partizipioaren erabilera ahaleran, subjuntiboan eta aginteran:

Zaldibiako hizkeran partizipioaren erabilera erabat zabaldua dago. Inoiz, aditz-oina ere ager liteke hiztun zaharrenen ahotan, baina salbuespena izango da. Gazteei nekez entzungo diegu subjuntiboko esaldi jokaturik; esaldi jokatugabeak dira nagusi, gero eta gehiago:

a) Ahalera: partizipioaren erabilera nagusitzen da. Adb:

Etorri leike.

Ikusi al deikeu?

Artu zeiken.

Eosi deiket.

Eroi leike.

b) Subjuntiboa: hemen ere partizipioa nagusitzen da jaso ditugun adibide guztietan:

Eroi etzeiñ “erori ez zedin”.

Etorri deilla ue re! “etor dadila hura ere”.

Ezteilla gerraik etorri “ez dadila gerrarik etorri”.

Eze pasa etzeiñ “ezer pasa ez zedin”.

Azken honetan zenbaitek “pasa” aditz-ointzat har lezake, baina gogoan izan Zaldibiako hizkeran partizipioek maiz izaten duten bilakaera: *pasatu> pasau>pasa*.

c) Agintera: partizipioa nagusitzen da hemen ere:

Etorri ai!

Ekarri zazu!

Ixildu ai!

Eakutsi'yak! “erakuts iezadak!”

Aittu'yok! “aditu ezaiok!”

Salbuespena: *ar tzazu txaketea!*

(17) Zenbait aditz trinkok forma berezia hartzen dute

Damarre “darama”.

Dakarre “dakar”.

Baatorre “badator”.

(18) Goazen adierazteko ere forma berezia dago Zaldibian

Goazenbazu / goazemazu: goazenbazu etxea, neska!

Goazenbazue / goazemazue: Umék, goazemazue emendik etxea azkar!

Goazenbak/n / goazemak/n: Goazemak parranda, moteill!

Aditz forma hau defektiboa da; alegia, ez da aditz arruntak bezala jokutzen. Gauza bera gertatzen da hurrengo hauekin ere; gabeziak dituzte:

Dariola: pertsona guztiekin forma bakarra erabiltzen da.

Lerdea dariola zare.

Odola dariola dator.

...

To(ri): bere horretan *zu*, *hi*, eta *zuek* pertsonari hitz egiteko erabiltzen da; ezin da jokatu.

Umea, tori dirue.

Tori goxokik, politték.

...

Badaki: *hura* pertsonaren aditz forma izan arren, inpersonal modura erabiltzen da zenbaitetan.

Badaki martxon e elurre itten.

Irailen ona itten e badaki.

A Z T E R K E T A D I A L E K T O L O G I K O A

SINTAXIA

(1) **EGIN** indargarria sartzen da esaldian aditza galdegaia denean; alegia, aditzari nagusitasuna eman nahi zaionean esaldian

Orrek itten do moteldu.

Josi re dezente itte non.

Eakutsi itten tziun "Gora Euskadi!" - ta esaten.

Ona zan, baiño ean itten tzon.

Iaketa jarrita daukean, esan ingo'izut.

Guk serbittu itte gendun.

Bota itte giñuzten.

Galdu re ingo zien.

(2) **AL** galdera partikula

Bai-ez motako erantzuna duten galderetan ia beti agertzen da partikula hau:

Itzeitteko mun al dau?

Etorri bear al dek?

Ez al dezue oi aitzen?

Auzolanik izate al tzan?

Sartu al tzeate oia?

Emen al au?

(3) ALA / EDO hautakariak

Gipuzkoako beste hizkeretan bezala, Zaldibian ere *edo* nagusitu da; baina *ala* juntagailuak ere bizirik dirau, batez ere galderetan:

Gaztiñea ugarie izango zan, ala?

Eztakit etorri'an ala ez.

Famosea izango ziñen, ala?

Iñ ala utzi, igualtsu izango'en unuzkeo.

(4) Perpaus osagarrietan: (e)la, (e)na, (e)nik

Gehienezan *-(e)la* agertzen da:

Arek etzola orren errex utzi bear Zaldibi.

Ustet geo Tolosa jun tzala.

Eztala etorriko esan diu.

Andereñoa... Arantxa ustet zala.

Hala ere, oraindik bizirik dirau adinekoen artean *-(e)na* menderagailuak. Batez ere aditz jasaleekin agertzen da menderagailu hau; alegia, *jakin, antzeman, akordau, kontuau,...* aditzekin:

Banekiñ etzana etorriko.

Nik antzeman nion ilko zana.

Bagiñukun arek defendittuko giñuna.

Nik antzeman nion farola zana.

Bazekien endemoniauta zeiltzena.

Bestea re akorda zan arek aldeñ tzona.

-(e)nik menderagailua, berriz, ezezko perpausetan erabiltzen da batez ere:

Eztet uste geio ekarriko duenik.

Ezteu uste geoi gertako zakunik.

(5) Erlatibozko perpausak: -(e)n

Ohikoa den forma agertzen da Zaldibian ere:

Oaiñ bota duen etxe oi.

Ekarri zon koajei beida jarri zan.

Hala ere, adinekoen artean bada gazteok erabiltzen ez dugun forma bat: **-(e)n + (e)ko**. Forma hauek aurrerago ikusiko ditugu gazteen eta zaharren hizkeraren arteko ezberdintasunak aztertzean:

Oaiñ kultur etxea dauneko etxe ortan tzan.

Oaiñ komedorea dauneko oi ikita zeon lenau.

Eskolata pasatzen daneko zubi ortaiño ekarrita zeon oi re.

Obran ai dieneko etxen goi ortan jarri zuen gero ikastola.

(6) Kausazko perpausak**a) aditza + eta:**

Erregetan etzan erregaloik izaten, diruik etzan-da.

Ospiziotik ekarri zuen, eai jainkok etzien umeik eman-da.

Amorrai txikie izaten da an, jan gutxi dau-ta.

b) bait- aurritzia:

Ganaduk lana pranko baito.

Lendakari ezto iñok nai izaten, karga guztik arrena juten baitie.

c) -lako atzizkia: forma hau asko erabiltzen da.

Permixoik etzekealako itxi zi en tabernea.

Nai etzolako etzan etorri.

Beartu zolako in tzittun lanak.

d) -gati, -gatik eta -gatio atzizkiak: hauek ere aurrekoak bezainbeste erabiltzen dira.

Zu ikusteatio eozin gauza ingo nuke.

Euskaltzalek izateati eaman tzittuen.

Aiñ kulpakatik bate jun be geittu giñen.

(7) Konparazio perpausetan *laiñ* eta *aiñe* partikulak

Biak erabiltzen badira ere, bigarrena arruntagoa da Zaldibiako hizkeran:

Etxeako laiñ itte gendun beintzat-eta!

Gutzako laiñ izango da.

Eantzako aiñe itten duen bittarten, gaitzerdi!

Or ezta eongo danontzako aiñe.

Guk aiñe lan ittea kostako zazu!

(8) Helburuzko perpausetan *-ko* edo subjuntiboa

Ohikoena aditz izenari *-ko* gehituta osatzea da:

Idatzi bat itteko re ezkiñen kapaz.

Launtzeko, urrea balio do ume orrek.

Arropa berrik eosteko re ez gendun diruik.

Adinekoen artean, ordea, subjuntibozko formak ere erabiltzen dira modu honetako esaldiak osatzeko. Gazteen artean galduta dago ohitura hau, aurrerago ikusiko dugun moduan:

Olako zea bat eitten diozu, ankakiñ ausi ez deiñ.

Sillea aurre-aurrea jarri giñun, eroi etzeiñ.

Umea azpiñ artu etzezan, eun bat o biñ errepaatzen giñun.

Árrikiñ eusten giñun kupelai, aldeñ etzezan.

LEXIKOA

LEXIKOA

Bildutako corpus guztitik lexikoaren aukera bat egiteko irizpide batzuk erabili beharrean aurkitu gara. Sarreran esan dugun bezala, gazteek asko erabiltzen ez duten lexikoa biltzen ahalegindu gara atal honetan. Horietatik batzuk gaur egunean erabilera handirik ez dutenak izan litezke (adb: *angallak, arreo, bonbonak, karretea, laratza...*), baina hauek saihesten ahalegindu gara, gaur egungo hizkuntz erabilerari dagokionez ez baitu interes handirik lexiko hori azaltzeak. Beste hainbat, ordea, guk “euskara batukotzat” hartuko genituzkeen hitzak dira (adb: *aulkie, baimena, errue, soldatea, opille, era(g)in, ipiñi, i(r)itsi,...*); horien lekuan erdarazko maileguak erabiltzen dituzte gazteek. Hauek dira, hain zuzen ere, arreta berezia jartzea merezi dutenak gaurko eta etorkizuneko euskararen mesedetan. Eta badira gaztelaniaren mailegu nabarmenak ere (adb: *erretratoa, errezeloa, oraziok, rekonpentsa,...*); guk horien ordez euskarazko hitza erabili ohi dugu.

Hauek guztiak biltzen dira zerrenda honetan. Ezkerraldean Zaldibiako hiztunei jasotako hitzak ageri dira. Ondoan, bigarren zutabea, euskara batuko forma zein den azaldu dugu. Zenbaitetan, hiztunak hitza zein testuingurutan erabili duen ere ageri da, parentesi artean eta letra etzanez, testuinguruak garrantzia baduela iruditu zaigulako.

Zortzi sailetan banatu dugu aukeraturiko lexiko hau: izenak, izenondoak, aditzak, graduatzaileak, denborazko adizlagunak, lekuzko adizlagunak, moduzko adizlagunak, eta irainak edo kalifikatiboak.

Sail horien amaieran, Zaldibiako hiztunei jasotako hainbat aldaera zerrendatu ditugu. Hemen ere bakoitzaren ondoan euskara batuko forma zein den azaltzen dugu.

ZALDIBIAKO HIZKERA

EUSKARA BATUA

Izenak:

- A -

Abelera	abelera, fundamentua
Agarratue, soñu/dantza lotue	dantza lotua, helduta egindako dantza
Aingerue	aingerua, ume jaio berria
Aitzerea	aditzera, entzutea
Aixkirea	adiskidea
Akabera	akabera, bukaera
Akuerdoa	gogoramenekoa (<i>gue akuerdoa baiño lenau</i>)
Alamartxoa	San Juan edo San Pedro sua
Aldagoia	aldagoia; haize indartsua eta euritsua
Aldekoa	aldamenekoa, etxekona, etxekonekoa
Ánaie, ánarie	anaria; saskiaren goiko uztaia
Angallak	esku-ohea, ohatila (<i>Gazt. anganilla</i>)
Antziarra	antzigarra, intzigarra; ihintz izoztua
Apretak	alpargatak, espartinak
Arlotea	arlotea, zarpaila
Arrantxoa	hamaiketakoa; zerbait ospatzeko merienda (<i>Gazt. rancho</i>)
Arrapatzailea	harrapatzailea
Arre(r)oa	arrea, ezkonsaria
Arrimon	arrimoan, babesean, anparoan
Arroz esnea	arroz(-)esnea
Ataka	ataka, langa
Aulkie	aulkia
Aundijendea	diruduna, dezakeena
Aur txikie	haur txikia
Aurlaune	haur-laguna, karena, umeondokoa
Auzotarrak	auzotarrak
Azkarbidea	azkarbidea, bidezidorra
Aztarrana	aztarna, arrastoa

- B -

Babarrunea, indoabea	babarruna, indaba
Baimena	baimena
Bezeroa	bezeroa
Bideantea	bidaiaria
Billerea	bilera, festa egiteko biltzea
Biraue	biraoa
Biurrie	bihurria, urritz mehe bat, adarrak lotzeko hautsi gabe erraz okertzen dena
Bonbonak	bonboiak, kanikak bezalako goxokiak
Botikea	farmazia, botika
Bularra	bularra
Buru-kantsaziok	buru-nekeak, buruhausteak
Buztindeie	buztindegia; buztin asko dagoen unea
Buztiñe	buztina

- D -

Deskalbroa	ezbeharra
------------	-----------

- E -

Egíe	ertza, hegia (<i>arkaitzen égi-egiñ</i>)
Egoia	hego-haizea
Elekertena	erlakirtena (<i>Gazt. divieso</i>)
Eostune	erostuna, eroslea
Erretratatzeko makinea	argazki makina
Erretratoa	argazkia
Errezeloa	ustea, irudipena
Erromako zubie	erromako zubia, ostadarra
Erronka	erronka, desafioa, apustua
Errue	errua
Esalea	esataria
Espaldea	mendi-magala, zeharra, mazela
Estradea	gurdibidea
Etxaferok	etxafuegoak, suziriak

Etxekonak	auzokoak, aldamenekoak
Ezpaiñetako soiñue	ezpainetako soinua, ahoko soinua
Eztaiek	ezteiak
- G -	
Gárarie	garadia, garo-lekua; kanpoan garoa zegoen tokia
Gizaldia	mendea; belaunaldia
- I -	
Ikusmira	ikusmira
Illunbistea	iluntzea
Illunkolorea	ilunabarra
Ittauzie, itzautzie	itzautzia; hotzak egindako zauri-pitzadura, ixten zaila
Itzaie	itzaina
Itz-aspertue	hitz-aspertua, berriketaldia
Itz-motela	hitz-motela, tartamutua
- K -	
Karreteá	eskolan euskaraz egiteagatik jartzen zieten lepokoa
Kiñarea	keinua, keinada
Ko(r)ajea	itxura, piura
Kukumea	kuku-umea; seme-alaba bakarra denari deiturikoa, kukuak ere ume bakarra duelako
Kuxidadea	txukuntasuna
- L -	
La(r)atza	laratza
Laborea	laborea
Lakarie	lakaria, ale neurri zaharra; ia bost litroko edukierakoa
Larrunarri / Ñañarri	Txindoki, Larrunarri
Launtasune	laguntasuna, laguntza
Lepazamarrekoa	lepo gaineko kolpea
Lixuarrie	lixiba-harria
Lixubea iñ	lixiba egin